

ABRAHADABRA
Postbus 13414
2501 EK DEN HAAG

Den Haag,
23 augustus 1987 E.V.

LEZERS Heil !

Het elfde nummer van ABRAHADABRA heeft als thema :
HEKSEN !

Over de inhoud van dit nummer kunnen we kort zijn.
Er staan twee artikelen in :

1. Heksen en heksenvervolgingen in de
zestiende en zeventiende eeuw door
Ruud Vermeer,
2. Hedendaagse Hekserij door
Parsifal .45..

Zelden zijn er met betrekking tot hetzelfde thema
in ABRAHADABRA zulke verschillende artikelen ge-
schreven, het eerste artikel is een geschiedkundige
behandeling van het fenomeen heksen en de vervolgin-
gen, het tweede is voor een deel een poging om de
hedendaagse vormen van hekserij van binnenuit te
beschrijven en te beschouwen.

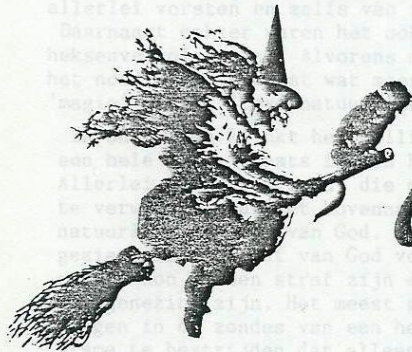
Beide artikelen zijn noodzakelijkerwijs wat beknopt
gehouden. Voor degenen die nieuwsgierig zijn :
aan het eind van beide artikelen is een literatuur-
lijst opgenomen.

GEGROET !

*Ein erschrockliche geschichte / so zu Dornenburg in der Graffschafft Reymstein am Harz gelegen von dreyen Zauberin vnd zwapen
Maßen / In erlichen tagen des Monats Octobris Im 1555. Jare ergangen ist.*

Heksen

en

heksenvervolgingen

2. TWEE SOORTEN HEKSEN ?

IN DE ZESTIENDE EN ZEVENTIENDE EEUW

- De eerste soort is de heks zoals zij werd beschreven door de vervolgers.
- De tweede soort is de heks zoals zij werd gezien door de haar omringende bevolking.

Als we iets willen weten over de heksen die men heksen noemde, moeten we eigenlijk zoeken bij schrijvers die zij vervolgd werden. Deze schrijvers hadden hun informatie zelf verzameld uit de bekentenissen van de beschuldigten zelf. Het grote nadeel is dat zij niet alle bekentenissen zijn verkregen tijdens martelingen. Om te voorkomen dat zij als heks werkzaam waren geweest, paste men vertellingen toe.

Vrijwel alle bekentenissen kwamen op hetzelfde neer : heksen hadden een verband met de duivel gesloten. In ruil voor de ziel had de duivel de heksen hier op aarde een bepaalde macht gegeven. De macht van een heks was dus afhankelijk van het kwade en kon dus nooit voor goede dingen gebruikt worden.

*Es folget die geschichte / so zu Dornenburg in der Graffschafft Reymstein am Harz
gelegen/ergangen ist/ Im October des 1555. Jare.*

*Off den Dinflag nach Michaelis/den ersten Octobris/ sind zwel Zauberin gebrandt/die eine Wöbische/die ander Wistlersche gemaht/vn bat
die Wöbische betandt/das sie 291ff Jar mit dem Teuffel gebildet habe/vn wie man denselben Wöbischen zu der Sewrflas gebracht/vnd an die*

1. INLEIDING : DE PLAATS VAN MAGIE IN HET DAGELIJKS LEVEN IN DE ZESTIENDE EN ZEVENTIENDE EEUW.

Over het algemeen kunnen we in de meeste geschiedenisboekjes lezen dat de zestiende en zeventiende eeuw, tijden waren van vooruitgang. Er werden veel dingen ontdekt en uitgevonden. Het was de bloeitijd van de Renaissance in West-Europa. Het hele wereldbeeld van de mensen begon te veranderen. Niet alleen het leven na dit leven was belangrijk, men vond nu ook dat men van het leven hier op aarde wel mocht genieten. Dichters en schrijvers namen nu ook niet-godsdienstige thema's om over te schrijven. En schilders en beeldhouwers werkten niet meer alleen in opdracht van de kerk, maar ook in opdracht van allerlei vorsten en zelfs van rijk geworden kooplieden.

Daarnaast echter waren het ook de eeuwen met de grootste en afschuwelijkste heksenvervolgingen. Alvorens meer te vertellen over die vervolgingen is het noodzakelijk eerst wat meer te zeggen over hoe mensen in die tijd over 'magie' en het 'bovennatuurlijke' dachten.

In onze oren klinkt het wellicht wat vreemd, maar 'magie' of 'tovenarij' nam een hele grote plaats in, in het dagelijks leven van de mensen uit die tijd. Allerlei gebeurtenissen, die men niet wist te verklaren, werden verklaard door te verwijzen naar het bovennatuurlijke. In de allereerste plaats was dat dan natuurlijk de hand van God. Allerlei rampen die mensen konden overkomen, werden gezien als de straf van God voor zonde's zoals dronkenschap of diefstal. Een ziekte kon zo een straf zijn en berouw voor de begane zonde kon dan een aanzet tot genezing zijn. Het meest gevreesd was de pest. Daarvoor zocht men verklaringen in de zondes van een hele gemeenschap. De overheid probeerde het fatalisme te bestrijden dat alleen zondige mensen getroffen zouden worden. Men nam aan dat de materiële omgeving reageerde op het morele gedrag van de mens. Ongewone gebeurtenissen in de natuurlijke omgeving werden geïnterpreteerd als voorboden voor dingen die zouden gaan gebeuren. Mensen waren gevoelig voor wat we vandaag de dag 'bijgeloof' zouden noemen. Overall leek de hand van God in aanwezig te zijn. Als het land, de bevolking, zich niet beter gedroeg, zou de straf van God zeker komen. Vanuit deze overtuiging ontstond de overtuiging dat elke natuurlijke ramp een morele oorzaak moest hebben. Logisch was dan ook dat er gezocht moest worden naar de schuldige(n).

Een van deze morele oorzaken bleek heel vaak het toestaan van hekserij te zijn. Althans zo werd het geïnterpreteerd. Maar wie of wat waren nu eigenlijk heksen?

2. TWEE SOORTEN HEKSEN ?

Het moge wellicht wat vreemd klinken, maar er bestonden eigenlijk twee soorten heksen.

- De eerste soort is de heks zoals zij werd beschreven door de vervolgers.
- De tweede soort is de heks zoals zij werd gezien door de haar omringende bevolking.

Als we iets willen weten over mensen die men heksen noemde, moeten we eigenlijk zoeken bij schrijvers die wilden dat zij vervolgd werden. Deze schrijvers hadden hun informatie zelf weer uit de bekentenissen van de beschuldigten zelf. Het grote nadeel daarbij is dat vrijwel alle bekentenissen zijn verkregen tijdens martelingen. Om mensen te bekennen dat zij als heks werkzaam waren geweest, paste men martelingen toe.

Vrijwel alle bekentenissen kwamen op hetzelfde neer : heksen hadden een verbond met de duivel gesloten. In ruil voor de ziel had de duivel de heksen hier op aarde een bepaalde macht gegeven. De macht van een heks was dus afkomstig van het kwade en kon dus nooit voor goede dingen gebruikt worden.

Het bewijs van het verbond met de duivel moest door de heksen zelf geleverd worden, door te verschijnen op zogenaamde 'heksensabbaths'. Dat waren, volgens de vervolgers, grote feesten met sadistische en seksuele gebruiken. De hoogtepunten van het feest waren het rituele slachten van een christelijk kind (uit de wieg gestolen) en het geven van de 'infame kus'. Op het achterwerk van de duivel. Verder hadden de heksen van tijd tot tijd gedwongen geslachtsgemeenschap met de duivel. Sommige heksen bekenden dat het zaad van de duivel ijsig koud was.

Veel schrijvers van handleidingen voor het vervolgen van heksen in de zestiende en zeventiende eeuw wijdden uit over deze seksuele praktijken, over het vliegen op bezemstelen of beesten en over allerlei 'toverpraktijken'. Er bestonden geen 'goede' heksen, alleen slechte... Heksen waren aanhangsters van een soort 'tegengodsdienst'. Zij vereerden de duivel in een wereldwijde samenzwering om alles en iedereen aan hem uit te leveren. Als een soort bewijs van het verbond kregen heksen een teken op hun lichaam van de duivel. Daar werd dan ook door de vervolgers nijver naar gezocht. Het ging hierbij om een zogenaamde 'derde tepel', want men dacht dat de 'privé-demon' van de heks hieraan gezoogd werd. Deze privé-demon bleek in de praktijk vaak een huisdier te zijn, in de vorm van een kat of pad. Maar in de vele illustraties over deze privé-demonen konden het ook apen, zeehonden, vissen, varkens en allerlei vogels zijn. Sommige beschuldigingen gaan nog verder en beschrijven allerlei niet-bestaande fabeldieren.

Daarbij kwam dan ook nog de beschuldiging dat heksen zichzelf konden veranderen in allerlei dieren. En hoe vreemder het dier, hoe banger de mensen waren.

Een andere soort heks komen we tegen als we gaan kijken naar het fenomeen van 'de wijze man' of 'de wijze vrouw'. Vrijwel elk dorp en gehucht op het platteland had wel een 'wijze man' of 'wijze vrouw'. Deze hielp de inwoners bij het opsporen van zoekgeraakt vee, bij het genezen van mensen en dieren, bij het geven van 'magische bescherming' van gewassen, huizen, schepen en reizigers, bij het vruchtbaar maken van mens en dier, enzovoorts.

Zo'n dorp of gehucht was vrij afgesloten van de buitenwereld. Iedereen kende iedereen. En bijna alles wat men nodig had, werd verzorgd door de gemeenschap zelf. Zo'n 'wijze man' of 'wijze vrouw' werd door die gemeenschap ook verzorgd. Zij deden immers ook hun werk... In de meeste gevallen was het een oude vrouw waarvan de man was overleden en die zelf niet meer kon werken. In andere dorpen was het een soort beroep waarbij de kennis van moeder op dochter werd doorgegeven. Deze kennis ging voornamelijk over de werking van bepaalde planten op mens en dier.

De positie van zo'n vrouw in het dorp had twee kanten :

1. Met haar kennis kon zij mensen helpen. En als zij door de mensen uit het dorp goed behandeld zou worden, zou zij hen wel helpen.
2. Met haar kennis kon zij ook veel kwaad doen. Als zij door haar mede-dorpsbewoners slecht behandeld zou worden, zou zij hen zelfs kunnen doden.

Dit maakte natuurlijk dat men in het dorp met een mengeling van vrees en ontzag naar zo'n vrouw keek. Men achtte haar in staat om met haar toverkunst iemand dood te kunnen maken. Anderzijds kon men haar ook bezoeken om ervoor te zorgen dat iemand verliefd op je werd.

De enige manier waarop zo'n afgesloten gemeenschap 'opengebroken' kon worden was door oorlog of door een grote sociaal-economische verandering. En in de zestiende en zeventiende eeuw braken er nog al 'ns oorlogen uit. De meesten werden veroorzaakt door de gevolgen van hervormingen van mensen als Luther en Calvijn (in de eerste helft van de zestiende eeuw). Deze godsdienstoorlogen duurden tot in het midden van de zeventiende eeuw. In deze oorlogen trokken de legers door het land en onderhielden zich met wat het land voortbracht. Dat betekende dus dat oogsten vernield werden en dat dorpen en steden ingenomen, geplunderd en uitgemoord werden. Dit had tot gevolg dat zeker in West-Europa de oude dorpsgemeenschappen ophielden te bestaan. Daarnaast kwamen er door de oorlogsvoering ook economische veranderingen. De meeste mensen ervoeren dit als iets wat boven hun bevattingsvermogen lag. En net als vroeger, bij grote epidemieën, vroegen mensen zich af waar ze dit nu

aan verdiend hadden. Wat voor zonden hadden ze begaan? En nu waren er twee groepen die daar antwoord op hadden. De katholieken gaven de protestanten de schuld en andersom de protestanten de katholieken. En beiden noemden hun tegenstanders 'heksen'. En als de heksenvervolgers kwamen zoeken naar heksen, hielp de bevolking vaak mee om hun eigen 'wijze vrouwen' uit de weg te ruimen. Het dorp kon het economisch niet meer opbrengen om die oude mensen te onderhouden. Als reden zagen ze dat de oorlogsellende God's straf was voor het feit dat het dorp had toegestaan dat de 'heks' haar 'duivelse' werk deed.

3. DE HEKS EN DE KERK

In de tijd waarover wij schrijven was het niet nieuw dat iemand vervolgd werd. In de meeste gevallen ging dat om iemands opvatting over het geloof. De kerk bepaalde wat de mensen moesten geloven en als er iemand zei dat het anders was, of dat het anders moest kon hij erop rekenen dat hij door de kerk voor het gerecht werd gedaagd. De kerk bepaalde wat 'goed' of 'slecht' was voor het geloof.

Dat geloof was in als de eeuwen dat de kerk bestond niet aldoor hetzelfde gebleven.

Toen het christendom, in de vroege middeleeuwen (6^e, 7^e en 8^e eeuw), in West-Europa werd geïntroduceerd, werd het door haar (nieuwe) aanhangers gezien als een middel om bovennatuurlijke krachten op te doen. Hierin kunnen we het christendom vergelijken met elke primitieve religie. Deze bovennatuurlijke krachten stellen de mens in staat om zijn omgeving te beheersen. Veel christelijke bekeerlingen dachten zich een nieuwe en machtiger vorm van magie te verwerven. Dit werd in wezen benadrukt door de christelijke predikers die stelden dat de christelijke gebeden sterker waren dan de oude 'heidense' bezweringen.

De middeleeuwse kerk werd zo opgezaaid met een traditie dat de meest efficiënte manier van het haar 'waarheid' bewijzen, het bewerkstelligen van wonderen was. Magie dus. Veel begraafplaatsen van heiligen werden pelgrimsoorden waar wonderbaarlijke gebeurtenissen plaatsvonden. Latere schrijvers steken de draak met het feit dat er voor elk wisselwasje wel een heilige te vinden was, die men kon aanroepen. Allerlei attributen, behorende bij die heiligen, konden worden gekocht en gebruikt. Dit hele gedoe met en rond heiligen nam al in de vijftiende eeuw af, maar tot in de vorige eeuw werden sommige plaatsen bezocht als bedevaartplaatsen en zelfs nu kennen we nog plaatsen als Lourdes.

Naast de heiligen had de kerk ook een heel repertoire aan zegeningen ontwikkeld. Niet alleen mensen konden worden gezegend. Ook huizen, vee, gewassen, schepen, gereedschappen, wapens en waterputten konden worden gezegend. Er waren zegeningen voor mensen die op reis gingen, die een duel moesten uitvechten, die mee moesten doen aan een oorlog of die gingen verhuizen. Er waren zegeningen die te maken hadden met het genezen van zieken, om onvruchtbare dieren vruchtbaar te maken, om onweer te verdrijven en om het huwelijksbed vruchtbaar te maken. Dit soort rituelen vroeg om de tegenwoordigheid van een priester en het gebruik van heilig water en het teken van het kruis. Aan de basis van dit gebruik stond het idee van exorcisme. De duivel moest uit een object worden verdreven door het uitspreken van gebeden en het aanroepen van God's naam.

Natuurlijk ontstond er in de tijd van de hervormingen een hele discussie rond deze en andere gebruiken. Hervormers vielen het gebruik van talismannen aan en het gebruik van 'geheiligde' objecten. Men viel de kerk aan op het feit dat de mis (een godsdienstoefening) bijvoorbeeld werd gebruikt als een remedie tegen ziektes van mens en dier. De hostie kreeg een enorme magische betekenis en werd een gewild object als bescherming tegen van alles. Het kon worden gebruikt om blindheid te genezen en koorts af te weren. Tot poeder vermalen kon het zelfs over een tuin worden uitgestrooid om rupsen af te weren.

De mis zelf kreeg ook allerlei bijbetekenissen die de kerkleiders nooit hadden gewild. Deze bleven ook na de reformatie voortbestaan. Aan het eind van de zestiende eeuw bijvoorbeeld waren er vrouwen in Wales die alleen maarnaar de kerk gingen omdat het ze bescherming gaf tegen hekserij.

Heksen werden beschuldigd van het bezoeken van heksensabbaths. Om daar te komen zei men dat heksen konden vliegen op bezems of op dieren (meestal bokken. Ook beschuldigde men heksen van het feit dat zij zich konden veranderen in beesten. Niet alleen in katten, honden, hanen of ezels, maar ook in (weer)wolven en vreemsoortige wezens, die men het best zou betitelen als 'mengvormen' van andere dieren. In dat laatste opzicht deden de beschrijvingen soms denken aan de monsters van de klassieke oudheid (basilissen, griffioenen, enzovoorts).

Links boven is een prent van Dürer van een heks, achterstevoren op een bok zittend, met een bezem in de hand. Rechtsboven zien we drie in dieren veranderende heksen op een soort wichelroede opstijgen. En hieronder wordt een (Duitse) boer aangevallen door een weerwolf, een boosaardige heks dus.

De middeleeuwse kerk had er dus zelf veel aan gedaan om het fundamentele onderscheid tussen een gebed en een toverformule af te zwakken, en om het idee aan te moedigen dat er een deugd lag in het alleen maar herhalen van 'heilige woorden'. Men vergeet wel eens dat tot in de zestiende eeuw de bijbel alleen maar gelezen kon worden in het latijn. Bij het feit dat de meeste kerkgangers analfabeet waren, was het dus ook nog zo dat ze werden voorgelezen in het latijn, een taal die ze niet eens verstonden. Feit is dan ook dat veel 'barbaarse' namen in allerlei toverformules fonetische weergaves zijn van vaak maar half-verstane latijnse woorden. In feite moeten we konkluderen dat er in het middeleeuwse West-Europa geen wezenlijke scheidslijn bestond tussen magie en godsdienst.

Het waren de hervormingsbewegingen in de zestiende en zeventiende eeuw die die scheidslijn wel trokken. Zij ontkenden het gegeven dat de kerk in staat zou zijn om ook maar enig aspect van God's bovennatuurlijke kracht ten eigen bate aan te wenden. Zegeningen of vervloeking, uitgesproken door de kerk hadden geen enkel effect. God zelf zegende of vervloekte, daar had hij de kerk niet bij nodig. Veel gebruiken waar een magische betekenis bij hoorde werden afgeschaft. Van de zeven sacramenten van de katholieke kerk (doop, het toedienen van het heilige vormsel, huwelijk, mis, wijding (tot geestelijke), boetedoening en het heilige oliesel) behielden alleen deoop en het avondmaal hun hun onbetwifelde sacramentale karakter. Maar zelfs zij daalden in waarde.

Sommige mensen gingen nog verder en ontkenden het bestaan van 'heilige gebouwen' of 'geheiligde grond'. Waarom naar de kerk gaan, als men net zo goed thuis de gebeden kon zeggen? Er waren agressieve groepen hervormers die de kerken wilden afbreken, bijeenkomsten kon men immers overal houden? Men ontkeno ook dat woorden of gebeden macht bezaten. Hierbij bracht men dus een fundamenteel onderscheid aan tussen het gebed en een magische formule. In een poging om het aanroeping-achtige aspect van formele gebeden kwijt te raken ging bijvoorbeeld de Anglicaanse kerk in Engeland van het latijn over op de gewone spreektaal.

Natuurlijk voltrokken deze veranderingen zich niet van de ene dag op de andere. Al in de elfde en twaalfde eeuw waren er pogingen gedaan om de kerk van bin-nenuit te veranderen. Maar deze pogingen liep meestal uit op of vervolgingen vanwege 'ketterse' ideeën of op aanpassing binnen de kerk, waarna er na een niet al te lange tijd weinig meer van het veranderingsgezinde over was. Veel mensen hadden kritiek op het feit dat de macht van de staat en de macht van de kerk niet duidelijk gescheiden waren. Als er lastige mensen waren voor de staat of voor de kerk, dan gebeurde het heel vaak dat zo iemand werd beschuldigd van ketterij. En zo'n beschuldiging leidde bijna altijd tot een rechtszaak en de dood (door verbranding) van de beschuldigde. De bezittingen van zo'n persoon werden verdeeld tussen kerk en staat. Dit systeem kwam vooral in Frankrijk en Italië voor en het 'werkte' tot in de veertiende eeuw. In de tweede helft van die eeuw brak er echter een enorme ep demie uit. De Pest was via een schip in Marseille aan land gebracht en bin-nen een jaar of vijftig was naar schatting bijna een kwart van de toenmalige bevolking van West-Europa uitgeroeid. Hele steden en dorpen raakten ontvolkt. Nog nooit hadden de mensen zo iets verschrikkelijks meegemaakt. Ze begrepen niet waarom het gebeurde. Waarom had God deze ramp laten gebeuren? En de kerk was niet in staat om een bevredigend antwoord te geven. Men zei dat de mensen hadden gezondigd, kwaad hadden gedaan in de ogen van God. De Pest was dus God's straf. Maar waarom? Er waren mensen die op de gedachte kwamen dat het God's straf was voor de verdorvenheid van de kerk zelf. Immers, binnen die kerk zat het al een hele tijd niet goed. Er waren zelfs een tijdlang twee (!) pausen geweest. De één zat in Rome, de ander in Avignon (Zuid-Frankrijk). Ook de mensen in de kerkelijke hiërarchie leefden niet volgens de regels. Pausen waren berucht om hun 'goddeloze' gedrag, bisschoppen vochten oorlogen uit, alsof ze wereldlijke heersers waren, belust op buit en rijkdom. Allerlei monniken-orde die juist waren opgericht om de gewone mensen een goed voorbeeld te geven, bestonden uit mensen die gokten, dronken en achter de vrouwen aanzaten. Het klooster-

leven ontaardde. Er ontstonden (in de Nederlanden) spreekwoorden, zoals : "Als de pater hinnikt schuift de kloostervrouw de grendel weg." en "Wie het met de vromen houdt wordt vroom, zei de monnik en sliep in één nacht bij zes nonnen."

Een ander punt van kritiek was dat je ambten in de kerk kon kopen. Als je maar geld genoeg had, dan kon je je zoon wel bisschop laten worden. Zo was een koning in staat om 'zijn' mensen op belangrijke plaatsen in de kerk te krijgen en zo eigenlijk de kerk voor zijn eigen voordeel te laten 'werken'.

De onvrede nam door deze omstandigheden natuurlijk hand over hand toe. Wat hadden ze aan een kerk die niet in staat was om iets te doen aan die verschrikkelijke Pest ? Er braken allerlei opstanden uit. Maar alle openlijke onrust werd door het wereldlijke bestuur neergeslagen. Als reactie onstonden daarop allerlei vreemd sectes... Vreemde groepen trokken door het land. Armoedig gekleedde mensen die zichzelf geselden (flagelanten), danszieken (die men alleen gekalmeerd kreeg door ze muziek in de oren te tetteren), naaktlopers en gekkenscheperen (schepen waarop men 'gekken' en soms ook besmettelijk zieken op zette. Deze schepen voeren de rivieren af, maar mochten nergens aanleggen. Voedsel werd meestal vanaf de oever toegeworpen...).

Uiteindelijk uitte deze onvrede zich in de snel groeiende aanhang van hervormers zoals Luther en Calvijn. In de hoop dat de hervormers hen zouden steunen kwamen boeren en burgers in Duitsland en Frankrijk in opstand. Niets bleek minder waar. De hervormers hielpen net zo hard mee om de opstanden neer te slaan. De onrust moest op een andere manier worden geuit. Er waren immers mensen die altijd al hadden gezondigd ? Zowel de hervormers als de katholieken wezen naar één groep : de heksen. Zij werden het doel van wrede vervolgingen. Wie er 'heksen' waren ? Het waren 'rare mensen', 'eigenaardige oude vrouwen', 'mensen die er anders uitzagen', 'vreemdelingen' en tenslotte de eigen burens...

Het was in deze tijd, aan het begin van de zestiende eeuw, dat het onderscheid tussen een 'ketter' en een 'heks' verdween. Voor die tijd waren ketters mensen die anders dachten over het geloof en waren heksen mensen die 'kwaad' stichtten. Nu waren heksen aanhangers geworden van een 'tegen-godsdienst', ze waren aanhangers van de duivel, kortom ze waren niet meer te onderscheiden van ketters

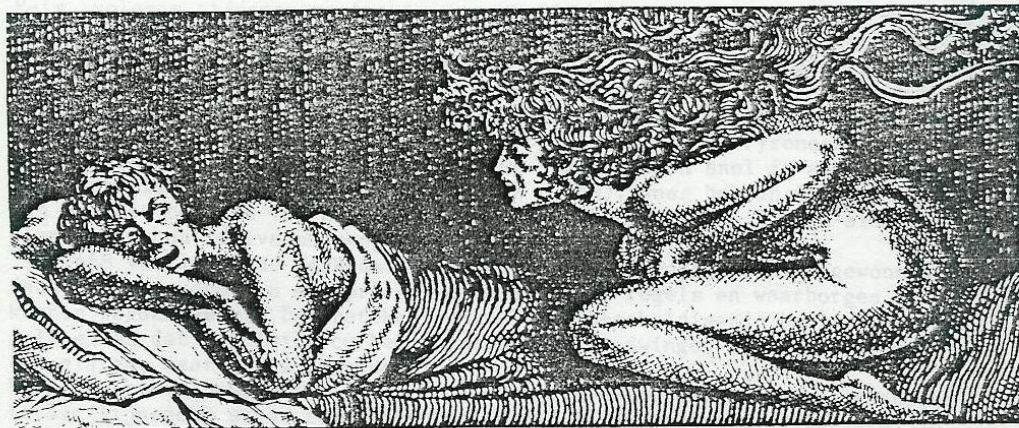
4. DE VERVOLGINGEN GEORGANISEERD

De kerk had haar vervolgingsapparaat waarmee zij heksen (en soms ook Joden) vervolgde ongeveer vanaf de twaalfde eeuw af ontwikkeld. Eigenlijk vanaf het moment dat de eerste gevaarlijke ketterijen voorkwamen. In 1208 lanceerde paus Innocentius III de kruistocht tegen de Albigenzen, een ketterse secte in het zuiden van Frankrijk. Tot aan het midden van de veertiende eeuw zijn er naar schatting een miljoen mensen op beschuldiging van het een Albigen zijn omgebracht. In datzelfde jaar geeft de paus ook toestemming aan de Orde der Dominicanen om de inquisitie te gebruiken tegen ketterijen.

In 1215 is er het vierde Lateraanse concilie. Men beschouwt er de mogelijkheden om ketters en Joden onder het gezag en de discipline van de kerk te brengen. Men besloot dat Joden geen openbare functies konden bekleden, noch dat ze christelijke dienaren in dienst mochten nemen. Ze mochten geen hoge rentes vragen als ze geld leenden. Er kwamen zware straffen voor degenen die overgegaan waren tot het christendom, maar daarin nogal laks bleken. Er werd ook besloten dat de Joden een kenmerkend iets op hun kleding moesten aanbrengen, zodat ze te onderscheiden waren van andere mensen.

In 1326 besloot paus Johannes XXII dat de Inquisitie ook tegen heksen mocht worden gebruikt. Ondertussen is dan al in 1307 de Orde der Tempelridders uitgeroeid, op basis van beschuldigingen, die wat later ook tegen heksen zouden worden gebruikt (vreemde feesten, aanbidden van een duivel of demon, seksuele orgies, enzovoorts).

In 1359 verschijnt de eerste algemene verhandeling tegen heksen, geschreven door ene Nicolas Eymeric : 'Tractatus contra Daemonium invocatores'. Het is in deze tijd dat de grote Pestepidemie in Europa losbreekt. En aan het eind van deze eeuw organiseerden de Spanjaarden de eerste pogroms en begonnen zij een politiek waarbij Joden en Moren gedwongen werden om zich te bekeren tot het christendom.

Heksen werden beschuldigd van het aanrichten en het stichten van allerlei kwaad. Zij stonden in dienst bij de duivel. En één van hun 'bezigheden' was het 's nachts verleiden van jonge mannen. Om dit te kunnen doen, namen zij de vorm aan van verleidelijke jonge vrouwen. Deze vrouwelijke 'demonen' werden 'succubi' (enkelvoud : 'succubus') genoemd. Hierboven zien we er een aan het 'werk'. Rechts zien we andere manieren van het bedrijven van kwaad. Een heks maakt het een boer onmogelijk om verder te lopen. Daaronder zijn twee heksen bezig om slecht weer te maken. Door het veroorzaken van storm en regen vernielden heksen de oogst.

Links : De hel die alle heksen te wachten stond. Lucifer, de gevallen engel zit op de kop van de hel, terwijl 'Sathan' voor de grote muil geknield de vervloekten blijkbaar nog eens extra angst aanjaagt. Boven het tafereel vliegen de demonen in het rond. De man naast de muil ('Eloy') is de gene die dit visioen heeft gehad.

De ideologie tegen de heksen ontwikkelt zich verder. In 1430 wordt Jeanne d'Arc als heks verbrand, een paar jaar later door haar maarschalk Gilles de Rais, volgens tijdgenoten (en de processtukken) een echte aanhanger van duivelse culten, die kinderen doodde voor allerlei misdadige alchemistische praktijken (en om zijn eigen seksuele lusten te bevredigen). De kerkeraad van Basel vervolgde van 1435 tot 1437 ijverig heksen. Op basis van hun bekentenissen schrijft ene Nider, een inquisiteur in Basel, 'Formicarius', of te wel 'Mierenhoop'. In 1450 verschijnt ook in de streek van de Pyreneeën een anti-heksengeschrift. De processen tegen heksen namen snel in aantal toe. Bijvoorbeeld in Arras in Noord-Frankrijk (1459), waar heksen beschuldigd werden van het beroven van kerkaltaren en het gebruik van de hostie als ingrediënt voor hun 'duivelse mengsels'.

In 1468 verklaart de kerk dat hekserij 'crimen excepta' (buitengewone misdaad) is, waardoor in een proces normale legale regels en waarborgen opzij kunnen worden gezet. Dat betekent dat al het beschuldigende bewijs werd toegelaten en dat pijniging om bekentenissen af te dwingen niet alleen werd toegelaten, maar zelfs aangemoedigd.

De definitieve ommzwaai komt in 1484. De kerk neemt dan echt een standpunt in wat lijnrecht staat tegenover het beleid in de vroege middeleeuwen. In dit jaar komt de pauselijke bul 'Summis Desiderantes Affectibus' uit. Daarin stond onder andere het volgende :

"Tot ons bitter leedwezen en tot onze niet aflatende zorg hebben wij onlangs vernomen dat in sommige gebieden in het noorden van het Duitse Rijk en in de provincies, steden en dorpen van de diocesen Mainz, Keulen, Trier, Salzburg en Bremen vele personen, zowel van het mannelijk als van het vrouwelijke geslacht, zonder zorg voor hun eeuwige zaligheid en met verachting van de katholieke leer zich afgeven met de duivel en zijn trawanten en door aanroepingen, bezweringen, toverspreuken en andere uit bijgeloof voortgesproten praktijken en huiveringwekkende middelen, vergrijpen en misdaden de vrucht in de schoot van vrouwen en de jongen van drachtige dieren hebben gedood. Voorts hebben zij zware schade toegebracht aan de vruchten te velde, de trossen van de wijnstok en de vruchten van de bomen; ze hebben zich zelfs niet ontzien mannen, vrouwen, lastdieren en melkvee te doden alsook wijngaarden, boomgaarden, weiden, akkers, koren en rogge te verwoesten. Ook kwellen deze verdoven schepsels mannen en vrouwen, last- en kuddedieren met geestelijke en lichamelijke kwalen, zowel inwendige als uitwendige. Bovendien zijn zij er door hun zondige praktijken de oorzaak van dat mannen geen geslachtsgemeenschap meer kunnen hebben met hun vrouw, noch vrouwen met hun man." (1)

De paus autoriseert zijn 'beminde zonen' Heinrich Krämer en Jakob Sprenger, 'professoren in de Theologie en leden van de Orde der Predikheren', om overal waar zij tekenen van hekserij zien, in te grijpen. Innocentius waarschuwt dat iedereen die hieraan tegenstand biedt, door te stellen dat er in zijn gebied geen heksen of ketters zijn, zware straffen te wachten staat.

De in de bul genoemde Krämer en Sprenger brengen in 1486 hun 'Malleus Maleficarum' uit. Het is de eerste grote gedrukte encyclopedie van de demonologie, het meest beruchte werk tegen 'heksen', door sommige historici zelfs vergeleken met 'Mein Kampf'. De 'Heksenhamer' heeft dan ook hard, zeer hard toegeslagen. Het boekwerk vertelde precies wat heksen waren, wat ze deden, waaraan je ze kon herkennen en hoe je ze tot bekentenissen kon dwingen. Het is wellicht goed om er wat meer aandacht aan te besteden, omdat de 'Malleus' het beste voorbeeld is van geschriften tegen 'hekserij'.

5. 'MALLEUS MALIFICARUM' (2)

Het boek predikt een enorme vrouwenhaat. Tovenaresen worden anders beoordeeld dan tovenaars. In het eerste deel staat de volgende vraag : "Waarom neigt het vrouwelijk geslacht zozeer tot hekserij ?" en daarna : "Waardoor worden de vrouwen meer tot hekserij geneigd gevonden dan mannen ?"

Het antwoord op deze vragen beslaat 25 bladzijden. De schrijvers gaan terug tot het scheppingsverhaal in de Bijbel, tot Eva en de slang. De vrouw is slechts uit een kromme rib geschapen; zij is 'tegen de man gesteld'; het kwaad kleeft aan haar sedert de schepping. Er wordt ook gesteld dat de vrouw 'haar vleselijke lusten' onverzadigbaar zouden zijn. Dat de man minder geneigd is tot hekserij komt ook doordat Jezus een man was. Het kwam er dus duidelijk op neer dat het mannelijk geslacht superieur was.

Natuurlijk konden de schrijvers er niet onderuit om te erkennen dat er ook vrome en deugdzame vrouwen ware. Zij denken dan daarbij aan de bewoonsters van vrouwenkloosters. Maar juist hier achten zij het gevaar bijzonder groot, daar 'streven en neiging des duivels naar de verzoeking der goeden groter is dan naar de bozen'. Met betrekking tot de nonnen voegen zij er nadrukkelijk aan toe :

"dat dus de duivel ook meerde heilige jonkvrouwen en meisjes zoekt te verleiden, waarvoor redenen en voorbeelden uit de ervaring bestaan. Want daar hij de bozen reeds bezit, niet echter den goeden, zo poogt hij meer de rechtvaardigen in zijn macht te krijgen, die hij niet heeft, dan de bozen, die hij bezit, zoals ook een wereldlijk vorst zich eerder tegen diengene verzet, die hem meer van zijn rechten ontnemt, dan tegen elken anderen man, die hem niet wederstaat."

Hierna volgen er dan allerlei voorbeelden van hoe kuise nonnen door de duivel werden verleid. Op de beschrijving van de nonnen volgt onmiddellijk die van de categorie 'gevallen vrouwen'., waarbij

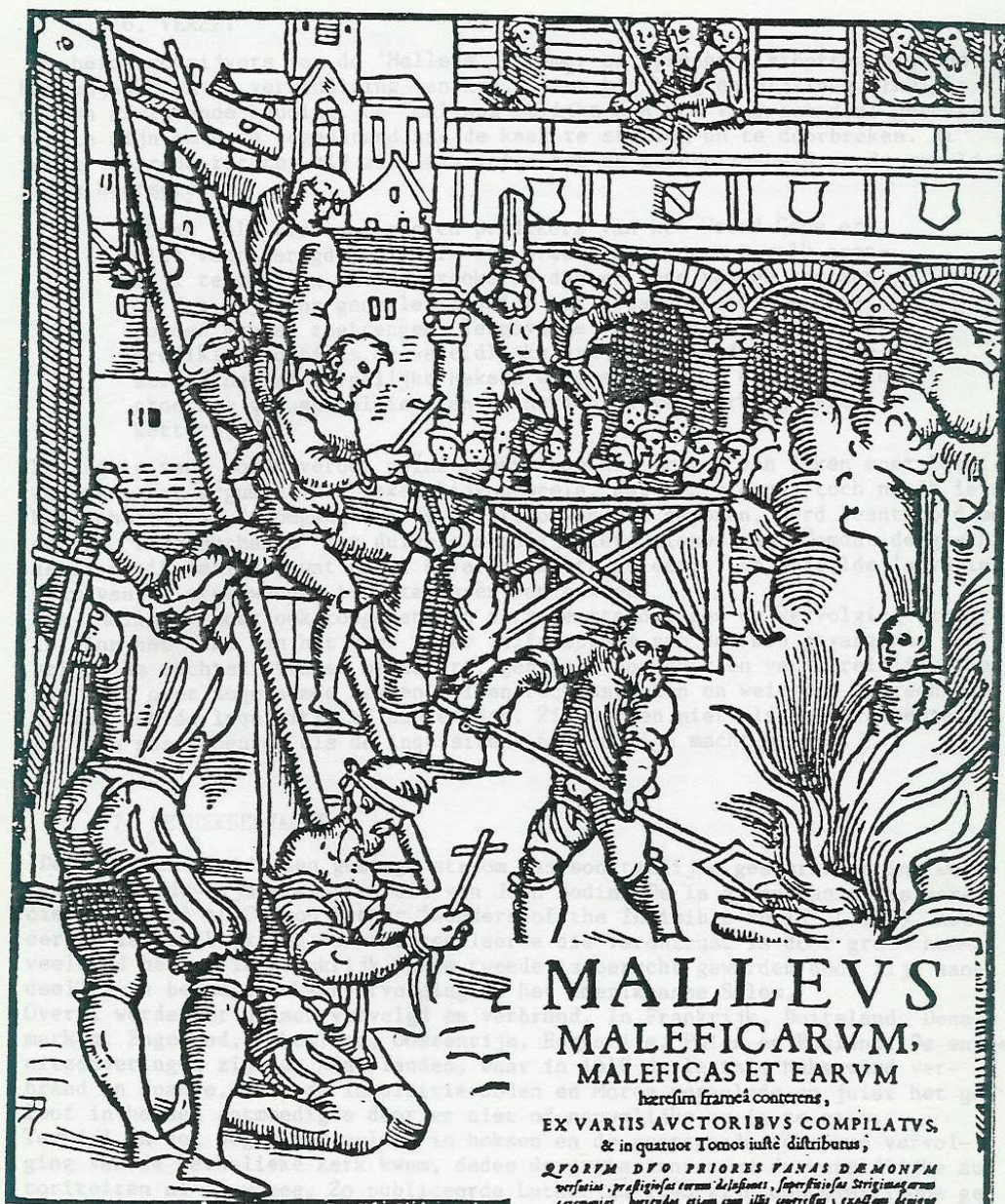
"verlokking en verleiding geschiedt door het middel van treurigheid en armoede. Want gevallen jonkvrouwen, die door haar minnaars zijn verlaten, dien zij zich ook onder belofte van een huwelijk hebben prijsgegeven, wenden zich, daar zij alle vertrouwen hebben verloren en overal slechts smaad en schande zien, tot de bescherming van de duivel, om zich te wreken... En daar het aantal van zulke jonkvrouwen, zoals helaas de ervaring leert, onbeperkt is, zo ook dat der heksen, die uit hun voortkomen."

Alweer worden hierna dan 'weinige uit vele' voorbeelden genoemd. De getrouwde vrouwen moet men wantrouwen, als ze weinig naar de kerk gaan; diegenen die dikwijls godsdienstoefeningen bezoeken, zijn zeer verdacht want die hebben iets te verbergen. Vroedvrouwen zijn ook niet te vertrouwen; velen van hen wijden de jonggeborenen aan satan.

Kinderen wiens moeder als heks is verbrand zijn eigenlijk van te voren al gedoemd om op de brandstapel te eindigen. Zij zijn immers ook kinderen van de duivel...? "Dat echter is alle (soorten heksen) gemeen, dat zij met demonen vleselijke ontucht plegen." Uit de omgang met de duivel (als incubus) krijgen heksen kinderen. Men beweerde overigens dat de duivel zelf geen zaad kon produceren, maar dat hij dit kon krijgen door in vrouwengedaante (succubus) mannen te verleiden. Zo was de dochter van een heks zelf ook al bij voorbaat een heks. Vandaar dat er op de hoogtepunten van de heksenwaan ook kinderen werden verbrand.

Hiernaast het titelblad van dat afschuwelijke boek de 'Malleus Malificarum', het boek van de heksenjagers.

Uitgeverij De Persgroep
M. de Lijve
1978

Bovenstaand tafereel schijnt te hebben plaatsgevonden tijdens de dertig-jarige oorlog (1618-1648) in Duitsland. In elke stad bleken talloze heksen te wonen en onder het toeziende oog van de (kerkelijke en wereldlijke) machthebbers werd een ernstige poging gedaan om hen allen uit de weg te ruimen. Hiernaast het titelblad van dat afschuwelijke boek de 'Malleus Malificarum', het boek van de heksenjagers.

MALLEVS MALEFICARVM, MALEFICAS ET EARVM

hæresum frangēa conterens,
EX VARIIS AVCTORIBVS COMPILATVS,
& in quatuor Tomos iuste distributus;

QVORVM DVO PRIORES PANAS DEMONVM
versutius, perfidiosius eorum delationes, superstitiosas Strigumarum
ceremonias, horribiles etiam cum illis congressus; exaltum denique
tam perfida secta disquisitionem, & summum compendium.
Tertius praxem Exorcismorum ad Daemonum, & Strigumarum male-
ficia de Christi fidelibus pellenda; Quartus verò Artium Delinquentium,
Benedictionum, & Exorcismorum continetur.

TOMVS PRIMVS.

Indices Aulorum, caput, & reliqua non desunt.

Libro novissimo, indicia perit occidit cyrurgica; cuius accessu Fuga
Dæmonum & Complementum artis exorcisticae.

Vix fuit maior in quibus Pythia, vel divinationis fuerit spiritus, moris moribus
Leubici cap. 10.

Sumptibus CLAYDII BOYRGAT, sub signo Mercurij Galli.

M. DC. LII.
SVM PRIVILEGIO RECTA

6. VERZET

De beide schrijvers van de 'Malleus', Krämer en Sprenger, stootten bij hun heksenjacht en de verkondiging van hun ideeën bij hoog en bij laag dikwijls op een afwijzende houding. De 'malleus' blijkt dan ook voor een deel geschreven te zijn om deze tegenstand aan de kaak te stellen en te doorbreken. Al in de voorrede richten zij zich als volgt tot de geestelijkheid en de wereldlijke heersers :

"Daar vele zielszorgers en predikers van het Woord Gods er niet voor terugdeinsden in hun prediking voor het volk openlijk te beweren en te verzekeren dat er geen heksen bestaan of dat zij door generlei bedrijf het creatuur enige schade zouden kunnen toebrengen. Tengevolge van welke onvoorzichtige prediking somtijds de wereldlijke arm de bevoegdheid tot bestraffing van dergelijke heksen werd afgesneden en wel tot de grootste geruststelling van de heksen en versterking dezer ketterij."

De inquisiteur wordt verder geïnstrueerd hoe hij vragen van leken moet beantwoorden. Het argument van leken bijvoorbeeld, dat men vroeger toch nooit iets had gehoord van de omgang van de tovervrouwen met demonen, werd beantwoord met dat de 'rassenschande' met duivels mogelijk iets nieuws was, "omdat de geschiedenis nooit bericht, wat nu de ervaring heeft geleerd." De bedoelde 'ervaring' kwam van de afgedwongen bekentenissen van heksen.

De 'Malleus' moet ook toegeven dat de tegenstand tegen de vervolging erg groot is. Aan het eind van het boek is er zelfs sprake van dat men gevangenen bevrijd, de rechtszittingen belastert, getuigen verwondt en van wereldlijke heren die zelf over zogenaamde heksen willen rechtsspreken en weigeren de rechtspraak van de inquisitie te aanvaarden. Zij worden niet als ketter bestempeld. Dat kan pas gebeuren als de inquisiteur hen in zijn macht heeft...

7. DE HEKSENJACHT

De 'Malleus' luidt een gestage stroom van soortgelijke geschriften in. De meest bekende zijn misschien die van Jean Bodin 'De la démonomanie des sorciers' (1580) en Cotton Mather 'Wonders of the Invisible World' (1693), het eerste is een boek van een rechtsgeleerde die verontrust is door grote hoeveelheid heksen in Frankrijk en de tweede is berucht geworden door zijn aandeel in de berucht heksenvervolging in het Amerikaanse Salem. Overal worden er heksen vervolgd en verbrand. In Frankrijk, Duitsland, Denemarken, Engeland, Schotland, Oostenrijk, Hongarije, Polen en Rusland. De enige uitzonderingen zijn de Nederlanden, waar in 1610 de laatste heks werd verbrand en Spanje, waar de inquisitie Joden en Moren vervolgde en juist het geloof in heksen ontmoedigde door er niet of nauwelijks op in te gaan. Terwijl in het begin het geloof in heksen en de propaganda voor hun vervolging van de katholieke kerk kwam, deden de protestanten en de wereldlijke autoriteiten al gauw mee. Zo publiceerde Luther in 1543 zijn anti-semitische geschrift 'Betreffende de Joden en hun leugens' en helpt Calvijntwee jaar later mee om een heksenjacht te organiseren.

En zoals al gezegd, de oorlogen tussen katholieken en protestanten veroorzaakten vervolgingen. De felste vervolgingen vonden plaats tussen 1600 en 1650. In Frankrijk was er van 1560 tot 1598 een vrijwel konstante burgeroorlog tussen de protestante Hugenoten en de katholieke Ligue, met als macaber hoogtepunt de massamoord op de Hugenoten in 1572 (de 'bloedbruiloft' of 'Bartholomeusnacht'). Beide partijen zochten hulp in het buitenland, de katholieken onder andere in Spanje en de Hugenoten bij de opstandelingen in de Nederlanden. In deze periode vonden ook felle heksenvervolgingen plaats. Dezelfde gebieden als waar vroeger de Albigenzen hadden gezeten, daar zaten nu ook vaak de Hugenoten (bijvoorbeeld in de Languedoc). Er werden heksen gevonden in de protestante 'eilanden', zoals Orleans of Normandië. In 1577 zouden er in Toulouse in één jaar ongeveer 400 heksen zijn verbrand. In 1598 werd het Edict van

Nantes gesloten, waarbij de protestanten godsdienstvrijheid kregen in bepaalde districten. Onder Lodewijk XIII (1610 - 1643) begon Frankrijk zich om te vormen tot een absolutistische monarchie. Politiek werd dit doorgevoerd door achtereenvolgens Kardinaal Richelieu (1624 - 1642) en Kardinaal Mazarin (1643 - 1661). Zij bestreden de politieke oppositie tegen de koning. Ook de Hugenoten behoorden daarbij. Ondertussen was in 1609 de gehele bevolking van het protestante Navarre tot heks verklaard. Toulouse bleef het grote centrum van heksenverbrandingen. Vele heksen vervolgingen hadden een politieke achtergrond, zoals het proces tegen Urbain Grandier in Loudon in 1634. Het is duidelijk dat bijvoorbeeld Richelieu veel processen gebruikte om van het land een politieke eenheid te maken. In 1635 ging Frankrijk deelnemen aan de Dertig-jarige Oorlog, wat de blijvende bezetting van een aantal Rijnsteden opleverde. Tot 1659 werd er oorlog gevoerd tegen Spanje. Na de vrede van de Pyreneeën kon gezegd worden dat Frankrijk de overheersende rol in Europa van Spanje had overgenomen. Toen in 1661 Lodewijk XIV aan de regering kwam, was de grote heksenwaan eigenlijk al voorbij. In 1685 werd het Edict van Nantes opgeheven en werden de Hugenoten gedwongen om uit Frankrijk te vluchten.

In Duitsland waren er tot 1550 geen grote heksenvervolgingen, maar in de jaren daarop brachten de Lutheraren de heksenwaan in Brandenburg, Württemberg, Baden, Bavaria en Mecklenburg. In de jaren na 1590 kwam de katholieke herovering op gang. Zo was daar Johann von Schöneburg, Aartsbisschop-Keurvorst van Trier. Hij roeide achtereenvolgens alle protestanten, alle Joden en alle heksen uit. Van 1587 tot 1593 ging zijn volgeling Bosschop Binsfeld tekeer. Er werden 368 heksen verbrand in 22 dorpen. En zo was daar opperrechter Rémy in Lotharingen (wat toen nog bij het Duitse Rijk behoorde) waarvan men bij zijn overlijden in 1616 zei dat hij tussen de 2000 en 3000 heksen had laten verbranden. Van 1602 tot 1605 was er in Fulda Prins-Bisschop von Dernbach bezig. Er waren 250 slachtoffers en een hoop geld voor de prins-bisschop en zijn minister Balthasar Ross. Daarna was er even een vermindering van de vervolgingen, maar niet voor lang. In 1618 begon de Dertig-jarige Oorlog. Opnieuw probeerden de katholieken Duitsland terug te vervoveren op de protestanten. In de twintiger jaren is er de totale vernietiging van het protestantisme in Bohemen. Er werden zo'n 200.000 mensen op de vlucht gejaagd. In Würzburg regeerde van 1623 tot 1631 Philip Adolf von Ehrenburg. Hij maakte 900 slachtoffers. Prins-Bisschop Johann Georg II Fuchs von Dornheim liet in Bamberg, tussen 1623 en 1633 600 heksen verbranden. Tijdens de Dertig-jarige Oorlog verminderde de Duitse bevolking van ongeveer 15 miljoen tot ongeveer 10 miljoen. Toen er in 1648 vrede werd gesloten verminderden ook snel de heksenvervolgingen.

In Engeland was er nooit sprake van zulke fanatieke vervolgingen. Onder Hendrik VIII (1509-1547) had Engeland zich losgemaakt van de katholieke kerk. Tussen 1534 en 1539 werden alle kloosters gesloten en de bezittingen van de katholieke kerk verkocht. Onder Edward VI (1547-1553) werd er een Anglicaanse liturgie en een Luthers-Calvinistische geloofsbelijdenis ingevoerd. Een reactie kwam er onder Maria 'de Katholieke' (1553-1558). Zij liet ongeveer 300 protestanten ter dood brengen en trouwde met Philips II van Spanje. Toen in 1558 Elizabeth Maria opvolgde, was het vooral de politieke afkeer van Spanje die het protestantisme deed terugkeren. In 1563 werd er een heksenwet afgekondigd. Het was niet de eerste. Al in 1542 was er een wet die hekserij verbood, maar die alleen die hekserij bestraft die duidelijk vijandig was ten opzichte van de gemeenschap. De wet van 1563 was, in vergelijking met die op het kontinent, niet streng, in die zin dat de mate van straf afhing van de schade die de hekserij had veroorzaakt. De vervolgingen in Engeland waren erg gematigd. Men schat het totale aantal gedode heksen op ongeveer 1000. En anders dan op het kontinent werden de heksen in Engeland niet verbrand, maar opgehangen. Pas onder de opvolger van Elizabeth, James (Jacobus) I (1603-1625) werd er in 1604 een heksenwet aangenomen, die in vrijwel alle opzichten leek op die van het kontinent, met één belangrijk verschil: er werden alleen kwaadwillende heksen bestraft. Terwijl men dus overal ook de 'witte' heksen vervolgde, zei men dus in Engeland dat niet te doen. James I nam zijn

taak als vervolger niet licht op. Hij was zelf bij verschillende processen aanwezig en meer dan eens ontmaskerde hij een geval van hekserij als bedrog. De meest fanatieke vervolging vond plaats tijdens de burgeroorlog van 1642 tot 1649, toen 'witchfinder-general' Matthew Hopkins bezig was. Maar hij moest er in 1646 mee ophouden toen bleek dat hij in een groot aantal gevallen bedrog had gepleegd.

Eén van de redenen waarom de vervolgingen in Engeland veel lichter waren dan op het continent was wellicht het feit dat op het continent de strijd tussen het protestantisme en het katholicisme een op en neergaande strijd was. Er waren gebieden die eerst veroverd waren door de protestanten, weer heroverd door de katholieken, daarna weer door de protestanten. Terwijl het in Engeland vanaf 1558 meer een strijd was om de katholieken in Anglicaans, protestante gareel te krijgen.

8. WEYER, SCOT, SPEE EN BEKKER

In deze gehele ruim anderhalve eeuw durende periode waren er slechts enkelen die hun stem durfden te verheffen tegen de staat van rechteloosheid van de slachtoffers. Al in 1518 was er Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim, een dokter in theologie en medicijnen en daarbij ook 'magiër', die in een proces ingrijpt ten bate van het slachtoffer. Maar Agrippa leefde nog net voor de grote golf van heksenwaan. Iemand die er 'middenin' zat was Johannes Weyer (Wier of Wierus). Hij was een leerling van Agrippa en werd in 1550 uitgenodigd door de hertog van Cleves. Daar schreef hij in 1563 zijn 'de Praestigiis Daemonum'. Hierin accepteerde hij de realiteit van hekserij, maar beargumenteerde dat alle activiteiten waarvan heksen zichzelf onder martelingen beschuldigden, illusies waren, gecreeërd door demonen. Hij viel de autoriteiten aan die bijvoorbeeld door hun gebrekkige medische kennis veel te snel tot de conclusie kwamen dat een bepaalde ziekte veroorzaakt werd door hekserij. De reacties van de vervolgers logen er niet om. Weyer werd er van beschuldigd zelf een heks te zijn en edities van zijn boek werden publiekelijk verbrand.

Zoals uit het vorige hoofdstuk is gebleken is er in Engeland nooit zozeer sprake geweest van golven van fanatieke heksenvervolgingen zoals in Frankrijk of Duitsland. De vervolgingen die er waren waren vooral geïnspireerd door mensen die beïnvloed waren door de ideeën van onder andere Calvijn. De vervolgers richtten zich daardoor meer tegen het 'bijgeloof' van de katholieken. Iemand die in zijn tijd de kerkelijke rituelen van de katholieken zag als een bepaalde vorm van magie, was Reginald Scot. In zijn 'Discoverie of Witchcraft' (1584) protesteerde hij met kracht tegen de vervolging van weerloze mensen. Hij ontkende het beeld wat men op het continent van de duivel maakte. Volgens Scot was de duivel niet meer dan een symbool van kwade verleidingen van de mens, niet in staat om de menselijke gedaante aan te nemen. Hij zag ook dat de vervolgingen vooral oude vrouwen betroffen, mensen die qua sociale status onderaan de ladder stonden.

Er waren ook mensen die door de ervaringen zelf tot andere gedachten kwamen. Zo'n iemand was de Jezuiet Friedrich Spee. Hij was een tijdlang biechtvader van heksen en kwam zo tot de konklusie dat alle bekentenissen waardeloos zijn. Deze bekentenissen waren alleen gebaseerd op martelingen. Hij was er zo van onder de indruk dat hij durfde te stellen dat geen enkele heks, die hij op weg naar de brandstapel had begeleid, schuldig was. Hij schreef een boek, maar was bang voor de gevolgen. Een vriend van hem bracht het boek naar de protestante stad Rinteln, waar het in 1631 gedrukt werd onder de titel 'De Cautio Criminalis'. In het boek zei hij dat alles wat Rémy, Binsfeld, Del Rio (een Spaanse Jezuiet en heksenvervolger in Vlaanderen) en anderen over heksen vertelden, gebaseerd was op verhalen uit mensen losgetrokken onder de druk van afschuwelijke martelingen. En martelingen bewezen niets, behalve dat mensen alles zullen bekennen om maar niet meer gemarteld behoeven te worden. Hij bekritiseerde de rechters en stelde voor om de 'tortuur' volledig af te schaffen....

Toch heeft hij, net zo min als Weyer, Scot of enig ander de vervolgingen kunnen verminderen, laat staan tegenhouden. Pas tegen het einde van de hele heksenwaan, aan het eind van de zeventiende eeuw was het Balthasar Bekker met zijn boek 'De betoverde Wereld' (1690), die wel het hele geloof leek te kunnen afbreken. Hij viel het hele idee van 'een koninkrijk van Satan' aan. Hij stelde dat de duivel, na de val uit de hemel, opgesloten was in de hel, niet bij machte om hier op aarde ook maar iets te doen tegen de wil van God. Historici zijn het niet eens over het belang van Bekker's boek. Bekker zelf ondervond, tijdens zijn leven nog wel genoeg tegenstand. Hij was predikant in Amsterdam, werd uit zijn functie gezet, maar werd wel gewoon doorbetaald. Anders dan schrijvers tegen de heksenwaan in het buitenland, was men in de Nederlanden tegen Bekker tolerant genoeg om hem in staat te stellen zich te verdedigen tegen zijn tegenstanders.

Al met al hebben de tegenstanders van de vervolgingen weinig of geen succes gehad. Pas nadat de grote vervolgingen voorbij waren werden hun argumenten effectief. De terugval van de vervolgingen was wellicht meer te wijten aan een nieuwe filosofie, een filosofische en wetenschappelijke revolutie die het gehele concept van natuur en haar verschijnselen veranderde. Men zou kunnen stellen dat de heksenvervolgingen vanuit een ideologie werden opgezet, die thuis hoorde in de late middeleeuwen, en dat door de verandering van die ideologie ook de vervolgingen verdwenen.

9. BENADERINGSWIJZEN

Dit laatste hoofdstuk gaat over degenen (historici e.a.) die over de heksenvervolgingen hebben geschreven. Over het algemeen kan men de zienswijzen van deze schrijvers en schrijfsters verdelen in twee hoofdrichtingen :

- a. heksen hebben werkelijk bestaan, waarbij men zich hoofdzakelijk lijkt te richten op antropologische gegevens. Beschreven wordt hier over het algemeen het type heks wat hierboven 'wijze vrouw' is genoemd, de 'dorpsheks' eigenlijk.
- b. Heksen hebben niet bestaan, waarbij men zich voornamelijk richt op de annalen van de vervolgers. Wat heksen zogenaamd waren is een beeld wat tot stand is gekomen door een combinatie van massapsychose en van bekentenissen, verkregen door martelingen. Daarbij wordt vooral op het laatste veel nadruk gelegd.

Een derde stroming zou men de godsdienstige stroming kunnen noemen. In feite nemen de vertegenwoordigers hiervan de heksen ook serieus. In hun verhaal hebben er altijd heksen bestaan, heeft er ook altijd een soort 'tegen-religie' bestaan. Eén vertegenwoordiger van deze stroming gaat zelfs terug tot het manicheïsme om bewijzen hiervoor te zoeken. Het klinkt een beetje als de potpourri van veel hedendaagse schrijvers over allerlei mysteriën en samenzweringen...Manicheïsme - Katharen - Tempeliers - Vrijmetselaars - Mafia.... Maar alle gekheid op een stokje. In bovenstaande studie is vooral gekozen voor een mengeling van twee benaderingswijzen namelijk die van de ideeën-geschiedenis en die van de sociale geschiedenis. De eerste stroming is vertegenwoordigd door het verhaal over de vervolgers en hun ideeën, de tweede door de verhalen over de effecten van de vervolgingen.

Het fenomeen 'heksenvervolgingen' mag zich de laatste jaren in een toenemende belangstelling verheugen. Niet alleen vanuit de hoek der historici wordt er veel over geschreven, maar ook vanuit de psychiatrie, sociologie, antropologie en het feminisme zijn er intussen vele studies over verschenen. Daarbij gaat het echter soms meer om de vraag wie of wat nu precies een heks was, met daaraan vastgekoppeld de vraag of hekserij nu wel of niet een 'altijd' bestaande cultus is geweest.

P. Shurtleff & J. Sedgwick, *The Wise Wound*, London, 1988.

M. Summers, *The History of Witchcraft and Demonology*, London/Boston, 1973.

T. Szasz, *The Manufacture of Madness*, Frogmore, St. Albans, 1977.

Hoewel de vraag of er nu wel of niet heksen (hebben) bestaan niet echt thuis hoort in dit werkstuk, wil ik er toch wel iets over zeggen. Er bestaan tegenwoordig mensen en groepen mensen die zich 'heks' wensen te noemen. Zij hanteren hierbij ideeën en ritën waarvan zij zeggen dat deze voortkomen uit een oeroude traditie. In werkelijkheid zijn zowel ideeën als ritën afkomstig van mensen die zich voornamelijk lieten inspireren door de opkomst van de antropologie aan het eind van de vorige eeuw. Veel 'magische' groeperingen lieten zich inspireren door met name boeken als 'the Golden Bough' van Sir James Fraser. Heksen echter kwamen in de mode toen in de jaren twintig de Engelse Egyptologe Margaret Murray haar 'The Witchcult in Western Europe' schreef. Volgens haar theorie is het geloof van heksen opgebouwd uit fragmenten van een voor-christelijke religie, waarin een gehoornde god met twee gezichten figureerde. Sporen van dat geloof zouden door de gehele geschiedenis van West-Europa terug te vinden zijn. De heksenjagers waren dus eigenlijk op het goede spoor. Er bestond echt een soort 'tegen-religie'.

Sinds het verschijnen van deze theorie is er al een pennestrijd over bezig. De meeste historici lijken zich tegen de theorie te hebben uitgesproken. Men verwijt haar over het algemeen dat ze niet zorgvuldig genoeg met haar bronnen is omgesprongen. Veel van haar bewijsmateriaal is door andere historici onderzocht en als niet-bestaand van de hand gedaan.

Zelf denk ik dat de 'heks' in de allereerste plaats voorkwam in de verbeelding en ideologie van de vervolgers en niet in het werkelijke bestaan van de vervolgdën. Dat er mensen waren, beschuldigd van het een heks zijn, die toegaven te hebben gevolgen en die toegaven naar vreemde plaatsen te zijn geweest, kan net zo goed een vorm van massa-psychose zijn geweest, of gewoon bekend uit pure angst om gemarteld te worden.

Anderzijds neemt dat niet weg dat er wellicht mensen zijn geweest die 'heks' waren. Alleen denk ik dat ze dan eerder vielen onder de noemer van 'wijze vrouw', iemand die veel van de werking van planten af wist in een tijd dat het met de medische wetenschap slecht gesteld was. Zo'n iemand zal wellicht haar kennis hebben doorgegeven aan een ander. Daarbij was geen sprake van een min of meer georganiseerde vorm van religie. De graagte waarmee in sommige dorpen (ook in Engeland) is meegewerkt aan vervolgingen, ondergraaft het idee van een solidariteit van een verborgen religie, maar suggereert veel meer een sociaal-economisch fenomeen, waarop de theorievorming van de vervolgers op in speelde.

Dat er vandaag de dag mensen zijn die zich 'heks' noemen, is eerder een teken van deze tijd, dan dat het een voortzetten van een soort traditie is. Net zo min als de vele occulte genootschappen een wezenlijke oorsprong in het verleden hebben, hebben de heksengroepen van tegenwoordig dat. Ritën en gebruiken van de magie horen voornamelijk thuis in de psychologie, niet in de geschiedenis.

10. LITERATUUR

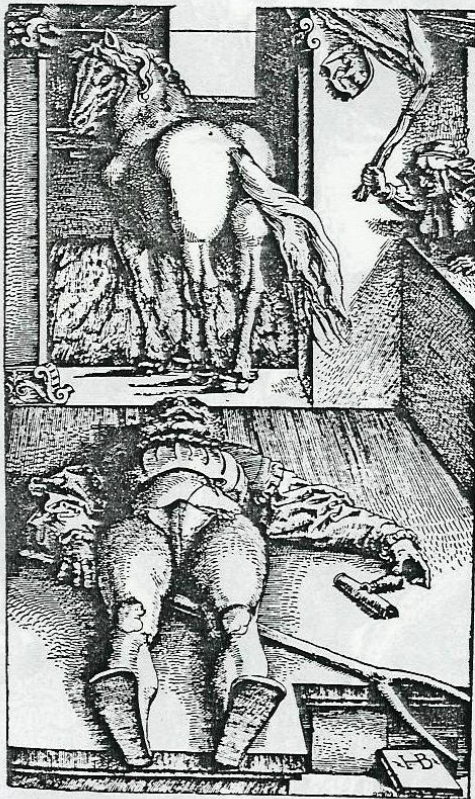
- K. Baschwitz, de strijd met den duivel, Amsterdam, 1948.
- K. Baschwitz, Heksen en Heksenprocessen, Amsterdam, 1981.
- N. Chadwick, the Celts, Hammondsworth, 1976.
- N. Cohn, Europe's Inner Demons, Frogmore, St. Albans, 1976.
- Grillot de Givry, The Illustrated Anthology of Sorcery, magic and Alchemy, New York, 1973.
- Peter Haining, Groot Heksenboek, Amsterdam, 1976.
- Pennethorne Hughes, Witchcraft, Hammondsworth, 1970.
- A. Huxley, The Devils of Loudon, Hammondsworth, 1971.
- W. Reich, Massenpsychologie des Faschismus, Frankfurt a/Main, 1974
- P. Shuttle + P. Redgrove, The Wise Wound, London, 1986.
- M. Summers, The History of Witchcraft and Demonology, London/Boston, 1973.
- T. Szasz, The Manufacture of Madness, Frogmore, St. Albans, 1977

- J.B. Russell, A history of Witchcraft, Sorcerers, Heretics and Pagans,
London, 1985.
- T. Szasz, The Manufacture of Madness, Frogmore, St. Albans, 1977.
- K. Thomas, Religion and the Decline of Magic, Hammondsworth, 1978.
- H.R. Trevor-Roper, The European Witchcraze of the 16th and 17th centuries,
Hammondsworth, 1978.
- H.W.J. Volmuller, Het Oudste beroep, geschiedenis van de prostitutie in
Nederland, Utrecht, 1966.
- F. A. Yates, The Occult Philosophy in the Elizabethan Age, London, 1985.
- A. Zwart & K. Braun, Heksen, Ketters en Inquisiteurs, Bussum, 1981.
- R. Cavendish, The Powers of Evil in Western religion, Magic and Folk Belief,
London, 1975.
- L. Dresen-Coenders, het verbond van heks en duivel, Baarn, 1983.

NOTEN

- (1) Geciteerd in P. Haining, Groot Heksenboek, p.38.
- (2) Het subhoofdstuk over de Malleus is gebaseerd op Baschwitz, De strijd,
p. 146-149, Baschwitz, Heksen, p. 92-97 en Szasz, p. 36.

R. Vermeer, Augustus, 1987.

Hedendaagse Hekserij

Het zal nu, bij het verschijnen van dit artikel, zo'n vier maanden geleden zijn dat de B.E.C. de documentaire "Lucifer over Lancashire" uitzond waarin getracht werd een overzicht te geven van de (her)opleving van hekserij in dit eerder genoemde graafschap. Naast een aantal heksen die rustig redenerend hun beweegredenen uiteen zette, passeerde tevens een aantal "herboren" Christenen de revue. De lokatie een kerkgebouwtje, vol met deze fundamentalisten. Een voormalig "heks" verteld zijn ervaringen voordat hij het ware geloof had leren kennen. "Eerst leren ze je over zaken als Kaballa en Tarot" en "dan de nachtelijke bijeenkomsten, de duivels vereringen". Het relaas van de jongeman slaat aan, en na een driemaal hal-leluja weet de trotse predikant te melden een ziel te hebben gewonnen. Het lijkt weer even of de middeleeuwen weer daar zijn. Hoewel, de getoonde kranten koppen van de regionale pulp dagbladen overtreffen elkaar in het vinden van superlatieven om de "duivelse" praktijken van de aktieve heksenkringen te beschrijven, vooral kinderen zouden het moeten ontgelden. Is dit 1987, vraag ik mij verwonderd af. Of, zoals een heks het in de documentaire het uitdrukt: "gelukkig worden we vandaag de dag niet meer bedreigd met de brandstapel, maar als ze de kans zouden krijgen zie ik het weer gebeuren". De strijd tussen "goed" en "kwaad" is weer terug gebracht tot de strijd tussen God en de Duivel, waarbij niet alleen de heksen het moeten ontgelden, maar een ieder die zich met dat goddeloze occulte in laat lijkt het te moeten ontgelden. Hoe deze ontwikkeling zich verder zal ontplooiën zal de tijd leren. Feit is wel dat ruim een kwart van de Amerikaanse bevolking, de bakermat van het hedendaagse religieuze fundamentalisme, zich rekent onder de "herboren" Christenen en soortgelijke stromingen, terwijl wij ons weldra kunnen verheugen op het eerste religieuze pretpark en de kruistochten tegen de verloedering van de zeden door oud EO directeur Dorenbos al een feit is. Vooralsnog lijkt het onduidelijk of de nieuwe heksen vervolging ook hier zal aanslaan of dat er een ander zwart schaap zal moeten worden gevonden.

Tegen de achtergrond van de ontwikkelingen in Groot Brittanië tracht dit artikel duidelijk te maken hoe de heks zijn of haar religie beleeft; waarbij opgemerkt dient te worden dat de betekenis van het woord religie een volstrekt andere betekenis in zich heeft dan als aanduiding van de bestaande wereld godsdiensten. De Goden in de religie der heksen worden persoonlijk ervaren, er bestaat directe communicatie in tegenstelling tot overige religies waarbij dit slechts is weggelegd voor diegenen die tot de uitverkorenen behoren.

De eerste aanzet tot de (her) opleving van hekserij werd gevormd in 1951 door het afschaffen in Groot Brittanië van de z.g. "Fraudulent Mediums Act", een wet die het mogelijk maakte mensen te vervolgen die onder het voorwendsel bovennatuurlijke kracht te bezitten publiekelijk geld verdiende. Afschaffing van deze wet maakte het mogelijk dat "Wicca", zoals heksen hun religie noemen, zich naar buiten toe kon presenteren. Echter, een van de eerste beschrijvingen van hekserij werd in 1921 gepubliceerd door Margaret Murray, later gevolgd door het werk van Gerald Gardner. Hoewel er vraagtekens zijn te plaatsen bij de theoretische benadering van hekserij van beiden vormde hun werk een belangrijke bijdrage aan het beeld wat de heks van de buitenwereld hoopte te krijgen, iemand die serieus zijn of haar religie praktiseert en verder een normaal sociaal leven leidt. Alvorens verder in te gaan op de aspecten van Wicca volgt nu eerst een beschrijving van het werk van Murray en Gardner.

Hedendaagse Hekserij

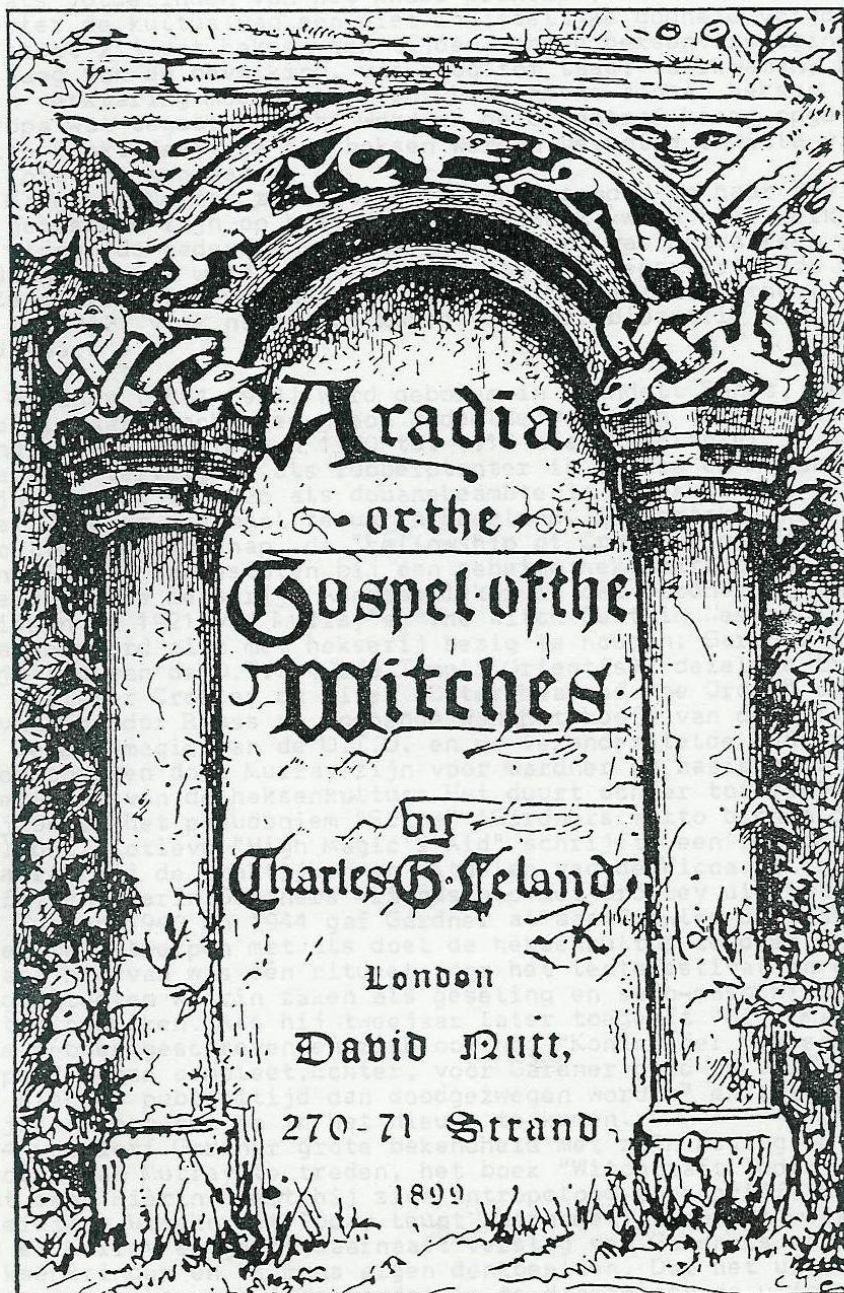
Margaret Murray (1863-1963) werd geboren in Calcutta, India. In 1894 begon ze te studeren in Londen waar ze verschillende graden behaalde. Vanaf 1899 doceerde ze Egyptologie en bekleedde later diverse posten aan universiteiten en wetenschappelijke genootschappen. Daarnaast deed ze opgravingen in landen als Egypte, Malta en Palestina. Ze publiceerde veel waardevol werk op het gebied van archeologie en werd hiervoor alom geprezen. In 1921 verscheen haar eerste werk over hekserij, "The Witch Cult in Western Europe". Hierin stelt Murray dat hekserij een op zichzelf staande voor-Christelijke religie is, in tegenstelling tot een ketterse afwijking van het Christendom wat algemeen aanvaard werd: "Het bewijs materiaal toont aan dat ten grondslag aan de Christelijke religie een verering van God bestond die kortstondig werd uitgeoefend door vele klassen van de samenleving, voornamelijk de meer onwetende en zij die minder dicht bevolkte delen van het land bewoonden. Het kan terug gevoerd worden naar voor-Christelijke tijden en blijkt de oude religie van West Europa te zijn". Deze opvatting werd eveneens onderschreven door auteur en antropoloog Charles Godfrey Leland, die rond de eeuwwisseling het boek "Aradia, or the Gospel of the Witches" publiceerde, waarin hij stelde dat hekserij de wederopleving van de Wicca religie was. Volgens Leland werd het door hem gepubliceerde materiaal eeuwen lang door Italiaanse heksen als handboek gebruikt. Bronmateriaal voor zijn publicatie vormde een handgeschreven kopie over de Wicca religie vervaardigd door de Italiaanse heks Maddalena. Leland's werk kreeg echter pas belangstelling als Murray zijn opvattingen onderschrijft in 1921.

De theorie van Murray kreeg vastere vorm in 1931 toen zij het boek "The God of the Witches" publiceerde. Hier gaat ze verder in op de stelling dat Wicca een voor-Christelijke religie is en beschrijft ze de Godsvormen die door de leden van de heksenkringen vereerd en gerepresenteerd worden. De kultus van de oude religie, of Wicca, vereerde aldus Murray de Gehoornde God, welke in voor-Christelijke religies werd vereerd als o.a. Amun, Osiris, Dionysus, Pan en Cernunnos. Met de komst van het Christendom werd de Gehoornde God als de Duivel betiteld en later de vereerders betiteld als heidenen en heksen. Of, zoals ze het treffend weet samen te vatten "de God van de oude religie werd de Duivel van de nieuwe". Over de Gehoornde God schrijft zij verder: "De Hoge Priester in de heksenkring is de belichaming van de Gehoornde God, zichtbaar, tastbaar en immer aanwezig voor zijn volgelingen. Dit was de kracht van de oude religie, directe communicatie. De Christelijke God was en is nimmer aanwezig en of het gebed het goddelijk oor in de hemel daadwerkelijk bereikte bleef in het ongewisse".

Het is de overtuiging opnieuw te incarneren geweest volgens Murray dat vele heksen zichzelf de dood hebben ingejaagd door de meest absurde verklaringen en bekentenissen af te leggen, aldan niet door marteling verkregen. Zo zouden de bekentenissen van Gilles de Rais (zie AbrAhAdAbrA 4) bedoeld zijn geweest een snelle dood zonder marteling te bewerkstelligen en aldus opnieuw te incarneren (Murray acht het zeer waarschijnlijk dat zowel Jeanne d'Arc als Gilles de Rais de oude religie aanhingen).

Verder merkt ze op dat "het fundamentele verschil tussen de twee religies is dat de Christen gelooft dat God (Christus) ééns en voor altijd stierf, terwijl daarentegen het meer primitieve geloof is dat God eeuwig durend incarneert op aarde en daardoor herhaaldelijk ter dood gebracht kan worden".

Over de invloed van het Christendom op de oude religie vervolgt ze verder met "Het bewijsmateriaal laat zien dat tot het eind van de zeventiende eeuw de oude religie nog steeds een groot aantal leden telde. De kwestie is vertroebeld, wellicht met opzet, door gebruik van het woord duivel in zijn Christelijke betekenis als naam voor

Hedendaagse Hekserij

de God van de oude religie, en door de aanbidders te stigmatizeren als heksen. De consequentie is dat de heidense mensen nu beschouwd worden als volgelingen van het kwade principe, hoewel ze in realiteit louter de kultus van een niet-Christelijke godheid volgden". Tevens stelt zij dat heksen ten tijden van de heksenvervolging in iedere laag van de bevolking, van hoog tot laag, voorkwamen, hetgeen een verklaring moet geven voor het immens aantal heksen in Westeuropa wat legaal berecht werd en de doodstraf kreeg opgelegd. Tenslotte konkludeert ze dat heksen werden vervolgd omwille van hun geloof, niet om hun daden.

Hoewel Margaret Murray zichzelf geen heks noemde, en haar bevindingen gebaseerd zijn op historisch onderzoek, werd haar werk geprezen binnen de hedendaagse heksenkultus, al was het alleen maar omdat de heks niet werd afgeschilderd als een geperverteerde maniak. Ze schreef in 1954 nog één boek met hekserij als thema en stierf in 1963, vlak na het uitkomen van haar biografie "My first hundred years".

Gerald Gardner (1884-1964) werd geboren in Blundell Sands, nabij Liverpool, maar bracht een groot gedeelte van zijn leven door in Oost-Indië. Hij werkte van 1900 tot 1919 als theeplanter in Ceylon (Sri Lanka), vervolgens als rubberplanter in Borneo en Malakka en tot zijn vertrek in 1936 als douanebeambte in Malakka. Het verhaal gaat dat Gardner, eenmaal terug in Engeland, in contact kwam met een occulte broederschap, de "Fellowship of Crotona" genaamd, waarvan een lid was aangesloten bij een geheime heksenkring en Gardner initieerde in de hekserij. Aannemelijker is dat Gardner al bij het verschijnen in 1921 van Murray's "The Witch Cult in Western Europe" werd aangespoord zich met hekserij bezig te houden. Gardner was in die tijd lid van de O.T.O (Ordo Templi Orientis), dezelfde tijd waarin Aleister Crowley de titel "Outer Head of the Order" overneemt van Theodor Reuss en zodoende aan het hoofd van de O.T.O. staat. De sex-magie van de O.T.O. en de veronderstelde oude religie zoals omschreven door Murray zijn voor Gardner de basis voor het doen herleven van de heksenkultus. Het duurt echter tot 1949 voordat hij onder het pseudoniem "Scire" (Gardners motto binnen de O.T.O.) het fictieve "High Magic's Aid" schrijft, een fel omstreden werk waarin hij de praktijken en rituelen van de Wicca religie beschrijft, en waarin Gardners vriendschap met Crowley uit valt op te maken. Tussen 1943 en 1944 gaf Gardner al aan Crowley de opdracht rituelen te ontwerpen met als doel de heksenkultus te doen herleven. Resultaat hiervan was één ritueel voor het lentefestival en drie inwijdingsrituelen waarin zaken als geseling en sado-masochistische elementen opduiken. Als hij tweejaar later toegeeft "High Magic's Aid" te hebben geschreven en zich ook nog "Koning der Heksen" noemt is de pers hetze compleet. Echter, voor Gardner gold de vuistregel "beter slechte publiciteit dan doodgezwegen worden" en liet geen mogelijkheid onbenut om in het nieuws te komen.

In 1954 verwierf Gardner grote bekendheid met zijn poging om in de voetsporen van Murray te treden, het boek "Witchcraft Today" verschijnt dan. Hierin noemt hij zich antropoloog en schrijft Murray de inleiding. Witchcraft Today leunt voornamelijk op het werk van Leland en Murray en geeft daarnaast verslag van Gardners contacten met heksenkringen en 's mans eigen denkbeelden. Dat het uiteindelijk een leesbaar werk is geworden is te danken aan de uitgever die stond op het schrappen van ettelijke passages.

Heksen worden door Gardner in Witchcraft Today omschreven als: "mensen die zichzelf de Wicca noemen, de wijze mensen, die de eeuwen oude riten praktizeren en die, met bijgeloof en kennis van kruiden, een occulte leerstelling en werkwijze in stand houden die, naar men zelf denkt, magie of hekserij heet te zijn. Het feit dat hun God

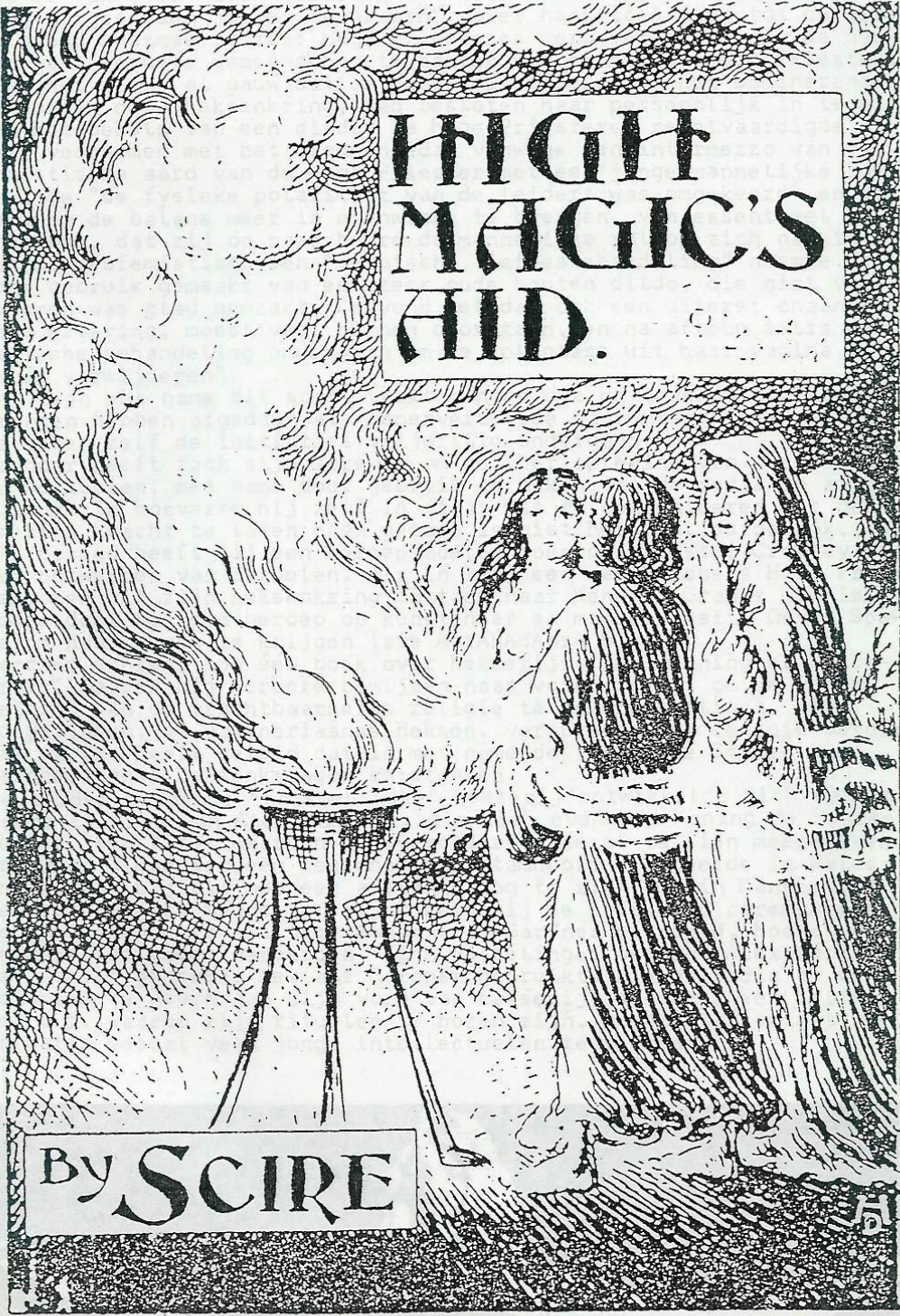
Hedendaagse Hekserij

hoorns heeft veroorzaakte dat hij geïdentificeerd werd met de Duivel". Over de Godin merkt hij op: "De Godin van de heksen kultus is klaarblijkelijk de Grote Moeder, geefster van leven en belichaamde liefde. Ze regeert over ontsprongen plezier, feesten en, met andere Godinnen, alle genoegens nadien en heeft een speciale affiniteit met de maan". Over de Duivel merkt hij op: "De Duivel is, of liever was, een uitvinding van de kerk. Heksen vonden dat de populaire zienswijze als zou Satan een van hun zijn juist hun kracht verhoogde en namen het over, hoewel zij hem nimmer bij die naam noemde behalve op de pijnbank. Maar zelfs dan, zoals drs. Murray heeft aangetoond, werd soms bij een bekentenis door marteling zijn naam (Satan) genoemd als hun God, maar een transcriptie hiervan gemaakt door de rechtbank zou de naam Satan vervangen door Duivel". Waarmee Gardner op één lijn zit met Murray en haar stellingen onderschrijft dat de middeleeuwse heksen kultus daadwerkelijk heeft bestaan en niet ontsproten is uit het brein van de inquisiteurs, en dat deze kultus de "oude religie" was die de tand des tijds uit de prehistorie heeft doorstaan tot op heden toe en de verering in hield van een Gehoornde God en een Moeder Godin. Een overvloed aan bewijsmateriaal moet het gelijk van de stelling onderschrijven, waarbij het gebruikte bronmateriaal hoofdzakelijk van literaire aard is en niet oudheidkundig. Gardner's "wetenschappelijke" analyse schiet te kort om het binnen de beperkingen van de wetenschap geloofwaardig te laten doen overkomen, en waar occulte verklaring of analyse kan worden toegepast verhuult hij zich in een geheimhoudings plicht. Het werk wint aan waarde daar waar heksen geciteerd worden, het geeft een beeld van de beleavingswereld van de heks: "In het Christelijke geloof heb je een goede God, of een die het goed met je voor heeft, waarvan je zegt dat hij oppermachtig is en een groot verlangen heeft naar aanbidders. Toch moet je hem niet direkt vragen wat je wilt maar een of andere heilige aanbidden die reeds gestorven is en heilig verklaard, en geld geven voordat je kunt hopen protectie te kunnen ontvangen. Maar waarom zou een oppermachtige God, of jullie heiligen, een oneindige behoefte hebben aan geld? Onze goden zijn niet oppermachtig, zij hebben onze hulp nodig. Zij wensen ons alle goeds toe, vruchtbaarheid voor de mens, de dieren en gewassen, maar hebben onze hulp nodig om dit te volbrengen; door onze dansen en andere middelen krijgen zij die hulp". Of een meer bondig citaat: "Onze religie is er een van liefde, plezier en opwinding". Het werk van Gardner miste echter zijn uitwerking niet. Het gaf de geboorte aan z.n. "Gardneriaanse heksen", volgelingen dus. De excentrieke Gardner voegt aan bestaande rituelen zaken als sex, geseling en het gebruik van drugs toe, wat er toe leidde dat er een kustmatige scheiding ontstond tussen "smerige" hekserij en "fatsoenlijke" hekserij.

In 1950 richtte hij op het eiland van Man het museum voor magie en hekserij op, verscheen later met regelmaat in televisie programma's en gaf veel lezingen. Tevens bleek hij in staat de verdeeldheid tussen heksenkringen onderling tot aan zijn dood in 1964 in toom te houden en eenheid te bewerkstelligen.

Hoe het er aan toe ging in de z.g. Gardneriaanse heksekringen staat beschreven in Francis Kings "Magie, sexualiteit en perversie". King raakte gefacineerd door de vertellingen van een Hoge Priesteres uit een Gardneriaanse heksenkring, volgens King beeldschoon en amper tweeëntwintig jaar oud. Over haar inwijding schrijft King: "(...) ze werd ontbloot, en zo stevig vastgebonden dat haar bloedsomloop haast stakte, en werd tenslotte niet alleen door de Hoge Priester, maar door ieder lid van de heksenkring afzonderlijk stevig op haar rug, billen en zelfs borsten geslagen. De zware geseling ging zo lang door tot het slachtoffer tot bloedens toe beurs geslagen was. Ze onthulde me dat ze zo onder de striemen gezeten had dat de littekens

Hedendaagse Hekserij

HIGH MAGIC'S AID.

By SCIRE

Hedendaagse Hekserij

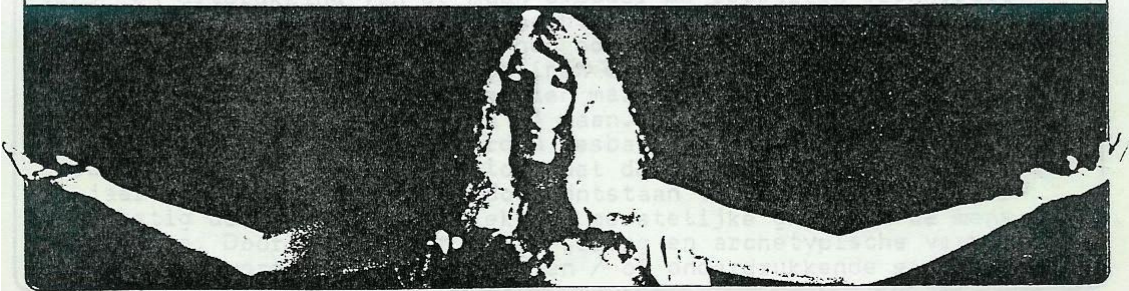
die er van over waren gebleven het haar onmogelijk maakte nog ooit laag uitgesneden jurken te dragen". Over haar toelating tot de derde graad waarmee ze zelf Hoge Priesteres werd vertelt King: "Ze had verwacht sexuele gemeenschap te moeten hebben met de Hoge Priester, maar het bleek al gauw dat de Hoge Priesteres, het dominerende figuur in deze heksenkring, had besloten haar persoonlijk in te wijden met behulp van een dildo. De Hoge Priesteres rechtvaardigde haar voornemen met het argument dat vanwege een intermezzo van sodomistische aard van de Hoge Priester met een jonge mannelijke ingewijde "de fysieke polariteit van de leiders was omgekeerd" en dat het, om de balans weer in evenwicht te brengen, van essentieel belang was, dat zij op haar beurt de mannelijke rol op zich nam in wat zij eufemistisch een "lesbische liefdesbehandeling" noemde. Er werd gebruik gemaakt van een zeer oude houten dildo, die niet van tevoren was glad gemaakt. Ze vond het dan ook een uiterst onaangename ervaring, moest veel pijnen doorstaan, en na afloop zelfs een medische behandeling ondergaan om de splinters uit haar vagina te laten verwijderen".

Het zijn met name dit soort verklaringen die de leden van heksenkringen hebben afgedaan als geperverteerde sado-masochisten, hoewel de leden zelf de initiaties vrijwillig ondergaan.

Gardner heeft toch zijn streven om de (her)opleving van Wicca weten te voltooien, met name door gebruik te maken van de media en zijn museum. In hoeverre hij zelf in staat was te communiceren met goden en zijn kracht te laten doen gelden is niet helemaal duidelijk. Zoals gezegd heeft hij een beroep moeten doen op Aleister Crowley bij het ontwerpen van rituelen. Als in 1955 een van Gardners Hoge Priesteressen uit zijn heksenkring opstapt naar Kenneth Grants New Isis Lodge doet hij een beroep op kunstenaar en magiër Austin Osman Spare om haar terug te krijgen (zie AbrahAdAbrA 5).

Gardner schreef nog één boek over hekserij, "The Meaning of Witchcraft", waarin hij verdere bewijzen naar voren brengt om de voortzetting van de vruchtbaarheids religie te bewerkstelligen. Zijn volgelingen, de Gardneriaanse heksen, verspreidde de religie verder wat er toe heeft geleid dat in met name de Verenigde Staten z.g. Gardneriaanse heksenkringen ontstonden.

De eerder genoemde "fatsoenlijke" hekserij ontwikkelde zich verder onder leiding van Alex Sanders, die zich eveneens Koning de Heksen noemde, een titel waarvan hij veronderstelde al te zijn meegegeven aan Owen Glendower, een legendarisch stamhoofd die leefde in Wales en waarvan hij claimde een afstammeling te zijn. De in Manchester geboren Sanders legde in "zijn" hekserij de nadruk op ceremoniële gebruiken en werd als tegenhanger van Gardner betiteld, hoewel beide dezelfde goden vereerden. Zijn volgelingen werden "Alexandriaanse" heksen genoemd. Net als Gardner gebruikte hij de media om bekendheid te geven aan zijn vorm van hekserij, er verscheen zelfs een t.p. waarop zijn rituelen te horen zijn. Onder zijn volgelingen waren vooral veel jonge intellectuelen te vinden.

Hedendaagse Hekserij

Traditioneel bestaat een heksenkring uit dertien personen. Zowel Murray en Gardner trachtte dit gegeven historisch kloppend te maken door te refereren aan o.a. Christus en zijn twaalf apostelen tot aan koning Arthur en zijn ridders. Een meer aannemelijkere verklaring is een puur praktische, n.l. zes koppels onder leiding van een Hoge Priesteres is het maximum waarbinnen een cirkel te werken is. Uitbreiding van dit aantal zou te weinig ruimte binnen de cirkel overlaten. Aan het hoofd van een heksenkring (of "coven") staat de Hoge Priesteres; zij representeert de "Moeder Godin", de vruchtbaarheids godin geassocieerd aan de maan. De Moeder Godin kan in haar functie vergeleken worden met goden als Isis, Diana, Maria en de Keltische godin Arianrhod. De Hoge Priester assisteert de Hoge Priesteres; hij representeert de Gehoornde God, de God van de jacht en kan vergeleken worden met de mannelijke, duistere aspecten van goden als Cernunnos, Pan en Osiris.

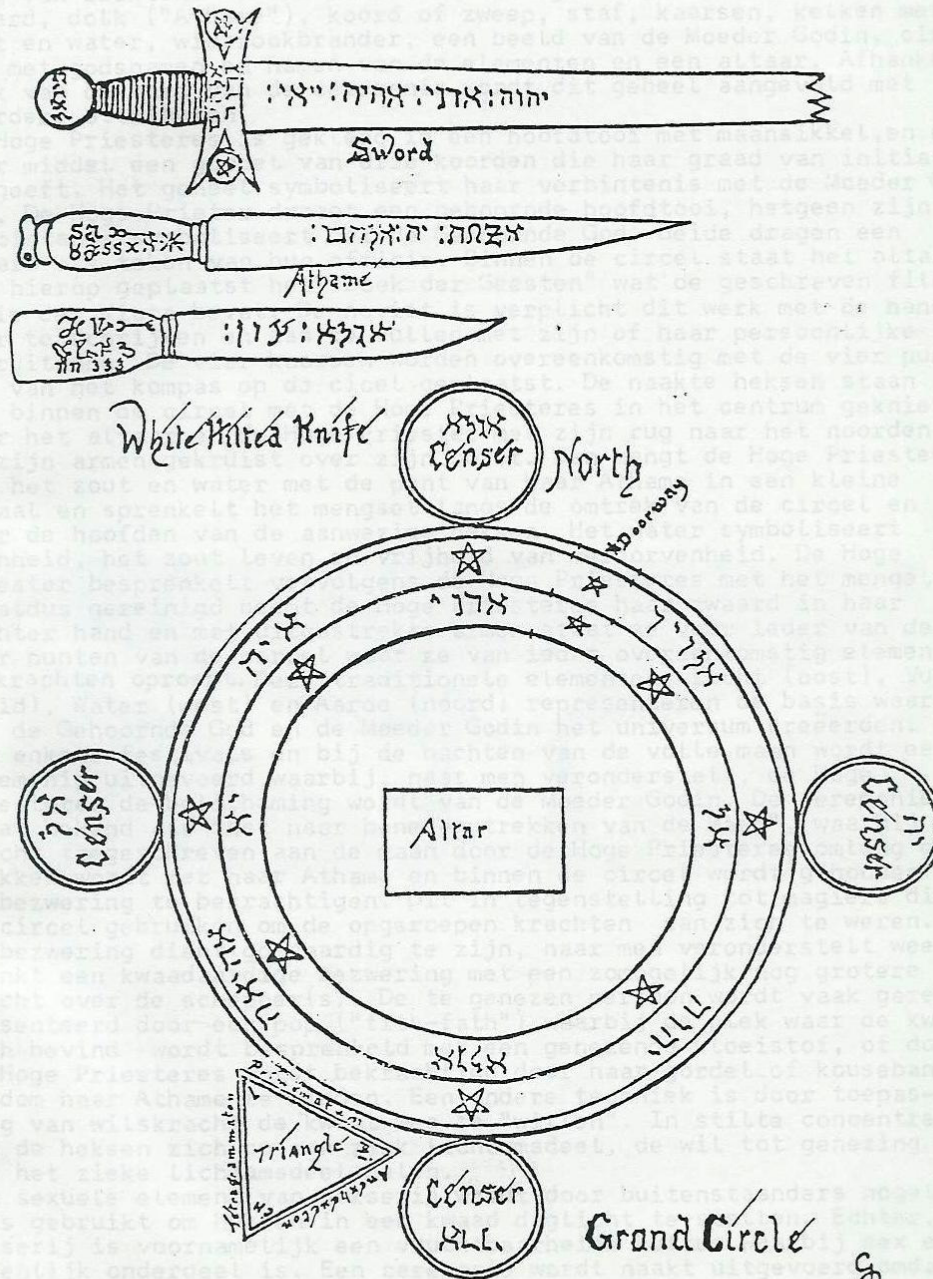
Uit de verbintenis van de Moeder Godin en de Gehoornde God kwam het universum voort, beide beheersen het voortduren en veranderen van de seizoenen, geven vruchtbaarheid aan dieren en gewassen, schenken magische krachten aan hun trouwe volgelingen en besturen het mechanisme van de cosmos. Wetten binnen de Wicca religie zijn volmaakte liefde, volmaakte trouw, willen, weten en zwijgen. Het woord Wicca, waarmee de heksen religie wordt aangeduid is de vrouwlijke vorm van het oud Engelse woord "wicce", heks, en is een vorm van het werkwoord "wiccian", hekserij bedrijven.

Wicca is, aldus de volgelingen, vooral een vruchtbaarheids kultus, het accent gedurende de bijeenkomsten van een heksenkring ligt dan ook op (het verkrijgen van) vruchtbaarheid. Deze bijeenkomsten, de "esbats" en "sabbaths", vonden traditioneel plaats op een hoog gelegen plek in een bos, tegenwoordig speelt het zich hoofdzakelijk in huis af. Wat wel gehandhaafd is gebleven is het traditioneel naakt uitvoeren van de ceremonie. De (onvermijdelijke) seksuele spanning wordt gezien als wezenlijk element van de ceremonie. De bijeenkomsten gedurende de "Grote Festivals", waarbij de ceremonie zich laat overeenstemmen met het jaargetijde, worden "Sabbaths" genoemd. Een naam die Christenen aan de bijeenkomsten gaven, en tevens aan de bijeenkomsten van Joden, een andere geduchte concurrent van het Christendom. De Grote Feesten worden als volgt genoemd: Zomer Equinox 21 Maart, Beltaine (Beltane, Mei Avond, Walpurgisnacht) 30 April, Zomer Solstitium (Midzomer Avond) 21 Juni, Lammastide (Lughnassad, Lammas, Augustus Avond) 1 Augustus, Herfst Equinox 21 September, Hallowe'en (Samhain) 31 Oktober, Winter Solstitium (Yule) 22 December en Kaarsenmis (Imbolc) 2 Februari.

De feesten komen overeen met de Keltische verdeling van het jaar in twee helften, te beginnen op 30 April (Beltaine) en 31 Oktober (Samhain), respectievelijk het begin van het zomerseizoen en het begin van het winterseizoen, en zijn verder opgesplitst op 2 Februari (Imbolc) en 1 Augustus (Lammastide). Gezamenlijk staan deze vier feesten of festivals bekend als "vuur" festivals, waarbij de aard van de ceremonie overeenkomt met het element vuur, en vormen ze tevens een uitdrukking van de maan cyclus. De solstitia (zonnestilstanden) en equinoxen (dag- en nacht eveningen) worden gerekend tot de "Zonne festivals", en vinden hun oorsprong bij de Druiden en de religieuze gewoonten van de Romeinen en Anglo-Saxen.

Naast de festivals vindt er dertien maal per jaar bij volle maan een sabbath plaats ter ere van de maan. De informele wekenlijkse of maandelijks bijeenkomsten worden "esbats" genoemd. De ceremonie gedurende de festivals heeft tot doel de krachten van de natuur die de jaarlijkse seizoen cyclus doet ontstaan te onttrekken en overeenkomstig de cyclus van fysieke en geestelijke groei in de mens te stimuleren. Door middel van dans, gezang en archetypische verbeeldingskracht worden de beperkende en / of onderdrukkende elementen

Hedendaagse Hekserij

Schets gemaakt door Gardner van de ceremoniële attributen:
een zwaard, Athame, mes met wit heft, en de cirkel met altaar.

Hedendaagse Hekserij

van het dagelijkse leven getrancendeerd door extatische piekervaringen en zodoende de link gelegd met de cosmische cyclus. Tijdens de esbat voeren de heksen bezweringen uit, veelal ter genezing van ziekten. De ceremoniële werktuigen zijn traditioneel een zwaard, dolk ("Athame"), koord of zweep, staf, kaarsen, kelken met zout en water, wierrookbrander, een beeld van de Moeder Godin, circel met godsnamen en namen van de elementen en een altaar. Afhankelijk van de aard van de ceremonie wordt dit geheel aangevuld met meerdere attributen.

De Hoge Priesteres is gekleed in een hoofdtooi met maansikkel, en om haar middel een gordel van drie koorden die haar graad van initiatie aangeeft. Het geheel symboliseert haar verbintenis met de Moeder Godin. De Hoge Priester draagt een gehoornde hoofdtooi, hetgeen zijn verbintenis symboliseert met de Gehoornde God. Beide dragen een zwaard als teken van hun officie. Binnen de circel staat het altaar met hierop geplaatst het "Boek der Geesten" wat de geschreven filosofie der Wicca bevat. De noviet is verplicht dit werk met de hand over te schrijven en aan te vullen met zijn of haar persoonlijke vooruitgang. De vier kaarsen worden overeenkomstig met de vier punten van het kompas op de circel geplaatst. De naakte heksen staan net binnen de circel met de Hoge Priesteres in het centrum geknield voor het altaar en de Hoge Priester met zijn rug naar het noorden en zijn armen gekruist over zijn borst. Dan mengt de Hoge Priesteres het zout en water met de punt van haar Athame in een kleine schaal en sprenkelt het mengsel langs de omtrek van de circel en over de hoofden van de aanwezige heksen. Het water symboliseert reinheid, het zout leven en vrijheid van verdorvenheid. De Hoge Priester besprenkelt vervolgens de Hoge Priesteres met het mengsel, en aldus gereinigd neemt de Hoge Priesteres haar zwaard in haar rechter hand en met uitgestrekte armen staat ze voor ieder van de vier punten van de circel waar ze van ieder overeenkomstig element de krachten oproept. Deze traditionele elementen, Lucht (oost), Vuur (zuid), Water (west) en Aarde (noord) representeren de basis waarmee de Gehoornde God en de Moeder Godin het universum creëerden. Bij enkele festivals en bij de nachten van de volle maan wordt een ceremonie uitgevoerd waarbij, naar men veronderstelt, de Hoge Priesteres de belichaming wordt van de Moeder Godin. De ceremonie staat bekend als "het naar beneden trekken van de Maan", waarbij de kracht toegeschreven aan de maan door de Hoge Priesteres omlaag getrokken wordt met haar Athame en binnen de circel wordt gehouden om de bezwering te bekrachtigen. Dit in tegenstelling tot magiërs die de circel gebruiken om de opgeroepen krachten van zich te weren. De bezwering dient goedaardig te zijn, naar men veronderstelt weerklinkt een kwaadaardige bezwering met een zomogelijk nog grotere kracht over de schepper(s). De te genezen persoon wordt vaak gerepresenteerd door een pop ("fith-fath") waarbij de plek waar de kwaal zich bevindt wordt besprenkeld met een genezende vloeistof, of door de Hoge Priesteres wordt bekrachtigd door haar gordel of kouseband rondom haar Athame te winden. Een andere techniek is door toepassing van wilskracht de kwaal weg te "willen". In stilte concentreren de heksen zich op een ziek lichaamsdeel, de wil tot genezing zou het zieke lichaamsdeel helen.

Het sexuele element van hekserij wordt door buitenstaanders nogal eens gebruikt om heksen in een kwaad daglicht te stellen. Echter, hekserij is voornamelijk een vruchtbaarheids kultus waarbij sex een wezenlijk onderdeel is. Een ceremonie wordt naakt uitgevoerd omdat de sexuele spanning die ontstaat stimulerend werkt en het opbouwen van de kracht benodigd voor het doen slagen van de ceremonie sneller bewerkstelligd. Sommige heksen menen deze spanning te kunnen waarnemen als een goudkleurige, kegel vormige aura waarvan de basis rust op de hoofden van de dansende heksen. Ook het binden en gese-

Hedendaagse Hekserij

len tijdens een initiatie, en de vijfvoudige kus uitgevoerd door de Hoge Priesteres of Hoge Priester (op de voeten, kniën, geslachtsdelen, borsten en lippen) heeft tot doel de te initiëren persoon te reinigen en heeft niets uitstaande met het bevredigen van lustgevoelens. Daadwerkelijk sexueel contact vindt plaats bij de z.g. "Grote Rite", uitgevoerd bij sommige festivals, bij overige ceremoniën wordt "het" symbolisch gedaan.

De vraag of Wicca nu wel of niet een eeuwen oude religie is lijkt meer een kwestie wie er gelijk heeft, de volger of de vervolger, en wie er bij een gelijk gebaat is. Na het zien en lezen van de agressieve houding van de media en het Christelijke moraal heb ik de neiging partij te kiezen voor de volgelingen van Wicca. De vraag of het historisch juist is is meer de vraag voor de buitenstaander, daar oprecht geloof en trouw de basis is het succesvol uitvoeren van een ceremonie.

Dat juist feministische emancipatiebewegingen zich vereenzelvigen met heksen zonder zich solidair te voelen met werkelijke heksen en kennis van motieven en denkwijze accentueert nog eens dat het beeld wat men heeft van heksen nog steeds het denkbeeld is van de vervolger.

Parsifal .45.

Bronnen / verder lezen:

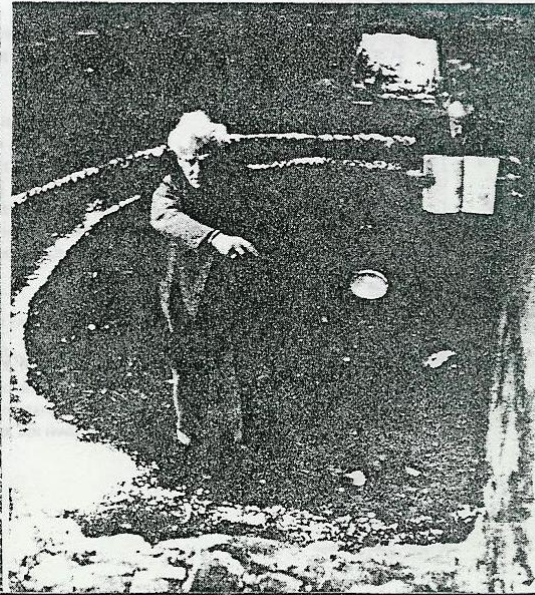
- Gerald Gardner - High Magic's Aid
- Gerald Gardner - Witchcraft Today
- Gerald Gardner - The Meaning of Witchcraft
- J.L. Bracelin - Gerald Gardner: Witch
- Margaret Murray - The Witch Cult in Western Europe
- Margaret Murray - The God of the Witches
- Margaret Murray - The Divine King in England
- Margaret Murray - My First Hundred Years
- Charles G. Leland - Aradia, or the Gospel of the Witches
- Francis King - Magie, sexualiteit en perversie
- Richard Cavendish - The Black Arts
- Richard Cavendish + div. - Man, Myth and Magic
- Diversen - Encyclopedia of Occultism and Parapsychology
- Alawn Tickhill - The True Witch's Wheel / Lamp of Thoth vol. 4 nr. 2
- Peter Haining - An Illustrated History of Witchcraft

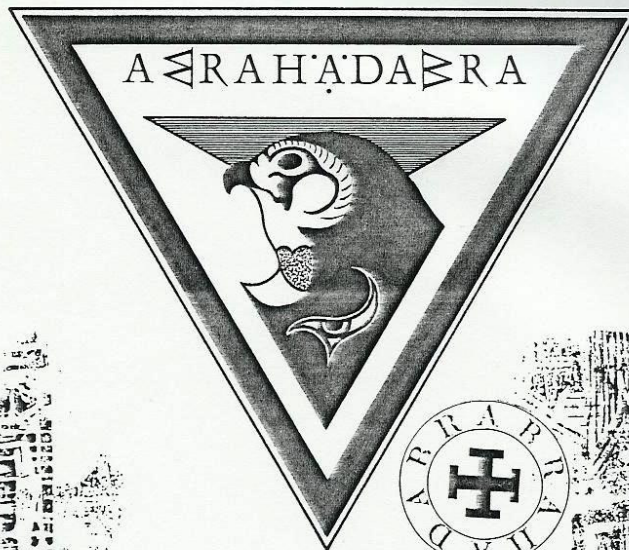
Hedendaagse Hekserij

Boven: Alex Sanders voert een ceremonie uit.

Onder: Gerald Gardner bezig met het maken en zuiveren van een magische cirkel.

ABRAHADABRA POSTORDERS

PERIODIEKEN;

ABRAHADABRA NR. 9 - EIGEN VERHALEN EN GEDICHTEN VAN LEDEN;
BOEKBESPREKINGEN; BURROUGHS & CROWLEY.
PRIJS f5,-

ABRAHADABRA NR.10 - AUSTIN OSMAN SPARE; COIL INTERVIEW;
BESPREKINGEN: CROWLEY (PLAAT) & GYSIN
(BOEK). PRIJS f7,50

ABRAHADABRA NR.11 - OVER HEKSEN EN HEKSENVOLGINGEN.
PRIJS f7,50

DICHTBUNDLES;

FRATER CHRONOS	- INWILDIG	PRIJS f7,50 (OVER TAROT)
FRATER CHRONOS	- OUTREMER	5,-
RUUD VERMEER	- MAGIE & MYSTIEK	10,-
RUUD VERMEER	- MONTSEGUR	7,50

DIVERSEN;

418 - ORGANIZE HEY ! : C-45 MUZIEKCASSETTE. (418.1)
PRIJS f10,-

DE EERSTE INSTRUKTIES: DE 'BIJBEL' VAN ABRAHADABRA. (2de druk)
PRIJS f4,-

FACTS, FANTASY & PHALACY : EEN BOEKWERKJE OVER COIL (IN HET
ENGELS, UITGEGEVEN DOOR R&D GROUP
28). PRIJS f10,-

ALLE ARTIKELN, UITGEZONDERD FACTS, FANTASY & PHALACY, ZIJN
EXCL. PORTOKOSTEN.

TE BESTELLEN DOOR EEN BRIEFJE TE STUREN NAAR;
ABRAHADABRA POSTORDERS
POSTBUS 13414
2501 EK DEN HAAG, NED.

NOG GEEN GELD STUREN !
WACHT OP EEN BEVESTIGING !

